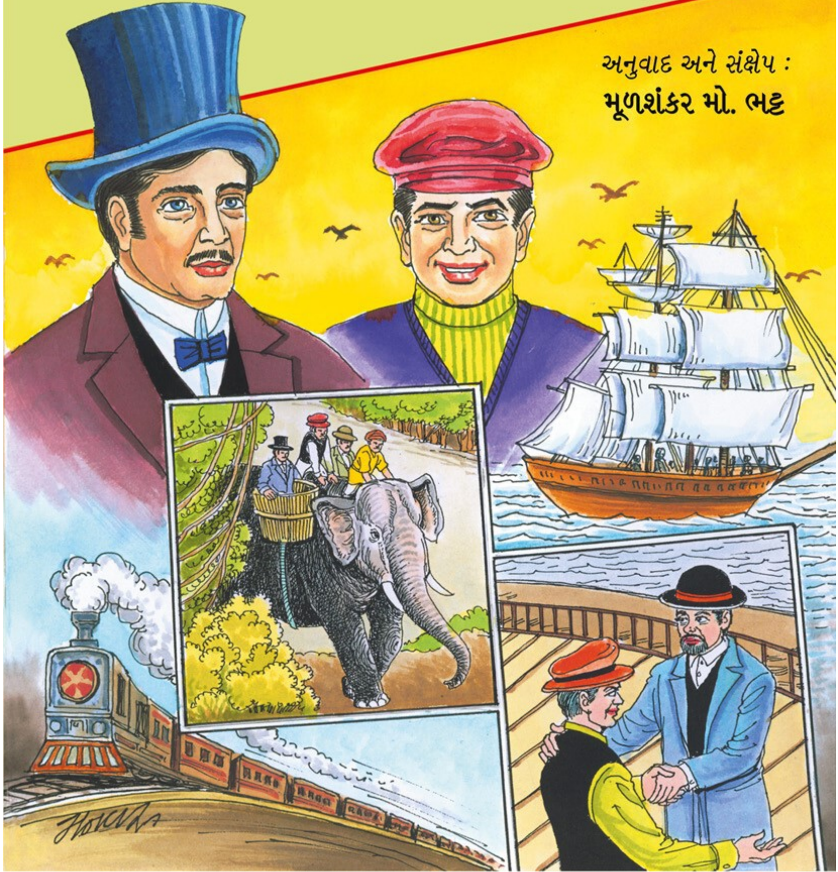
80 DIVASMAN PRUTHVI-PRADKSHINA (Gujarati Edition)

Varn, Jula

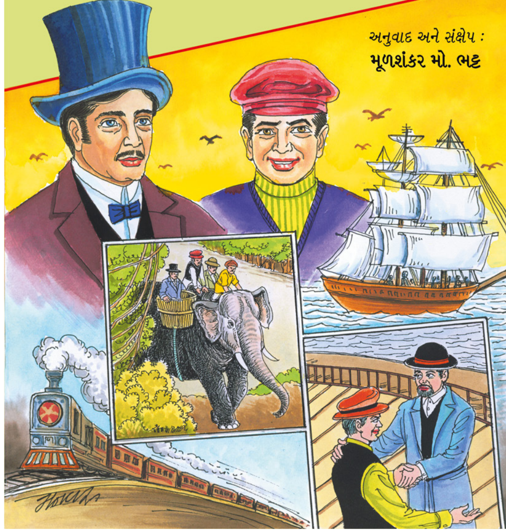
૮૦ દિવસમાં પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણા

જુલે વર્ન

અનુવાદ અને સંક્ષેપ :
મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

Table of Contents

૮૦ દિવસમાં
પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણા
જુલે વર્ન
અનુવાદ અને સંક્ષેપ :
મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

80 divasman pruthvi-pradkshina
translated & abridged by Mulshankar M. BhattPublished by Gurjar Prakashan, Ahmedabad-380 006 (India)

ISBN :

Price :

પ્રકાશક : ગૂર્જર પ્રકાશન
ઉલ્લાસ મનુભાઈ શાહ : ૨૦૧, તિલકરાજ, પંચવટી પહેલી લેન, આંબાવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬. ફોન : ૦૭૯-૨૨૧૪૪૬૬૩. e-mail : goorjar@yahoo.com
ફોન : 079-22144663, 09227044777
e-mail : goorjar@yahoo.com Website : www.gurjar.biz
ટાઇપસેટિંગ : શારદા મુદ્રણાલય 201, તિલકરાજ, પંચવટી પહેલી લેન, એલિસબ્રિજ, અમદાવાદ-380006.
ફોન ઃ 26564279 email : bhagwatioffset@yahoo.com

પ્રસ્તાવના

જુલે-વર્નના ‘Around the world in Eighty days’ નામના પ્રખ્યાત પુસ્તકનું આ સંક્ષેપ ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

આ સંક્ષેપમાં જે થોડીઘણી છૂટ મેં લીધી છે, તે સંબંધે ખુલાસો કરવો મને યોગ્ય લાગે છે.

મૂળ પુસ્તકમાંથી મેં આખો એક પ્રસંગ, અને એક પાત્ર કાઢી નાખ્યાં છે. મૂળમાં આ વાર્તાનો નાયક હિન્દના પ્રવાસ દરમિયાન હાથી ઉપરની જંગલની મુસાફરીમાં એક પરાક્રમ કરે છે. એક રાજાની રાણીને રાજાના મૃત્યુની પાછળ સતી કરવા માટે એક મોટું ટોળું આ મુસાફરોની નજરે પડે છે. નાયક અને નોકર આ રાણીને ચિતામાંથી ચમત્કારિક રીતે ઉઠાવીને નાસી જાય છે. નવાઈની વાત એ છે કે રાણી એક પારસી કોમની સ્ત્રી છે. તે અંગ્રેજી જાણે છે. વાર્તાનો નાયક આખા પ્રવાસમાં તેને પોતાની સાથે જ રાખે છે. અને આપણે કલ્પી શકીએ કે આખરે એ બન્ને જણ લંડનમાં પરણે છે.

આ પ્રસંગ એક તો મને ઘણે અંશે હિન્દુસ્તાનની અજાણતાં પણ બદનામી બતાવતો લાગ્યો, અને તેવી રીતે પારસી સ્ત્રી કોઈ હિંદુ રાજાની રાણી થાય, અને તેને પરાણે સતી થવું પડે, એ વાતમાં સતીના રિવાજનું, હિન્દની જ્ઞાતિસંસ્થાનું, અને ટૂંકામાં હિન્દુસ્તાન વિશેનું જુલે-વર્નનું અજ્ઞાન જ દેખાય છે.

વળી આ પાત્ર વાર્તાના પ્રવાહમાં સીધી રીતે ઉપયોગી પણ નહોતું, એમ મને લાગ્યું.

એટલે આટલી છૂટ સંકોચપૂર્વક પણ મેં લીધી છે ઃ વાર્તાનો પ્રવાહ તેનાથી ખંડિત થાય છે, એમ મને નથી લાગ્યું. વાચકોને લાગશે કે કેમ તે અત્યારે કેમ કહી શકું?

મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

અનુક્રમ

1. શરત

'સુધારકસભા'ના મકાનમાં આજ સાંજે જરા વધારે ગડબડ કેમ લાગે છે?

એક મોટા ટેબલની આસપાસ ખુરશીઓ પર પાંચ સભ્યો જોરશોરથી ટેબલ પર હાથ પછાડી વાતો કરતા હતા. વચ્ચે એક મોટું છાપું પડેલું હતું. છાપામાં મોટા અક્ષરે મથાળે લખેલું હતું :

'ઇંગ્લૅન્ડની બૅંકમાંથી ૫૫,૦૦૦ પાઉંડની ચોરી'

આવડી મોટી ચોરી થઈ તેમાં નવાઈ નહોતી, પણ ઇંગ્લૅન્ડની બૅંકમાંથી આવડી મોટી ચોરી થઈ તે વાત ખૂબ નવાઈની હતી. બૅંક ઑફ ઇંગ્લૅન્ડમાં લોકોના વિશ્વાસ ઉપર અજબ રીતે કામ ચાલે છે. બૅંકના થડા ઉપર નોટોના થોકડાઓ મૂકીને કારકુન કામ કરતો હોય તોય તેના મનમાં જરાપણ બીક જેવું નથી હોતું. એક તો એવો બનાવ પણ નોંધાયો છે કે એક વાર એક સોનાની લગડી એક માણસે થડા ઉપરથી જોવા લીધી, અને એક પછી એક માણસના હાથમાં તે જોવા માટે ફરવા લાગી. લોકોની મોટી ભીડમાં તે લગડી ક્યાંની ક્યાં ચાલી ગઈ. અરધા કલાકે તે પાછી આવી. ત્યાં સુધી પેલો કારકુન તો પોતાનું કામ જ કર્યા કરતો હતો.

ફક્ત આ વખતે એમ ન બન્યું. પંચાવન હજારની નોટનો થોકડો ફરવા ગયો તે ગયો જ.

"કેમ, તમને કેમ લાગે છે?" એક સભ્ય બોલ્યો.

"મને લાગે છે કે તે પૈસા માટે બૅંક હવે નાહી નાખે."

"અરે એમ હોય? ઇંગ્લૅન્ડની પોલીસ એમ જવા દે?" દુનિયા આખી પર અત્યારે તાર પર તાર છૂટી ગયા હશે. આપણા ડિટેક્ટિવો દુનિયા આખીના દેશમાં ફેલાયા છે. એ સાહેબ આ દુનિયાની બહાર ક્યાંય ભાગી જાય, એ સિવાય તેની પાસે ન પકડાવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી."

"પણ મને તો લાગે છે કે એ ચોર જ નથી." બીજો જણ બોલ્યો.

"વાહ! આવા ઉઠાવગીરને જો શાહુકાર ગણશું તો પછી ચોર કોને કહેવા?"

"એમ નહિ. આ ચોરી કરનારનો ધંધો ચોરીનો નથી. તે કોઈક વેપારી કે એવો હશે."

"આ છાપા ઉપરથી કહું છું કે એ કોઈ સદ્ગૃહસ્થ હોવા જોઈએ." છાપાના ઢગલામાંથી એક સભ્યે પોતાનું માથું ઊંચું કર્યું. આ માણસ ધ્યાન ખેંચે તેવો હતો. અત્યાર સુધીની ચર્ચામાં પહેલી જ વાર તે બોલ્યો હતો. તે માણસનું નામ ફિલિયસ ફૉગ હતું.

"ભલે તે સદ્ગૃહસ્થ ગમેતેવો ચાલાક હોય, પણ ઇંગ્લૅન્ડની પોલીસ તેને ઇંગ્લૅન્ડની બહાર જવાની તસ્દી નહિ લેવા દે."

"અરે શું વાત કરો છો? જે માણસમાં આવડી ચોરી કરવાની હિંમત હશે, તેણે તે ચોરી કેમ ન પકડાવા દેવી તેના ઉપાયોનો વિચાર નહિ કર્યો હોય? અને દુનિયા ક્યાં નાની છે?"

"નાની જ છે. પહેલાં મોટી હતી." ફૉગે કહ્યું ને તેણે પાછું છાપું વાંચવા માંડ્યું.

"એટલે?"

"એટલે કે અત્યારે તો એવી અનુકૂળતા છે કે ત્રણ મહિનામાં આખી દુનિયાને ચક્કર લગાવીને પાછા આવી શકાય.' ફૉગનો એક જણે પક્ષ કર્યો.

"ત્રણ મહિના નહિ, ૮૦ દિવસ." ફૉગે સુધાર્યું.

"૮૦ દિવસ કઈ રીતે? જરા ગણાવશો?"

"સાવ સહેલું છે. જુઓ લંડનથી મુંબઈ જતાં સ્ટીમર તથા રેલવે બંનેને હિસાબે ૨૦ દિવસ, મુંબઈથી કલકત્તા ત્રણ દિવસ, કલકત્તાથી હોંગકોંગ સ્ટીમરમાં ૧૩ દિવસ, હોંગકોંગથી યોકોહામા સ્ટીમરમાં છ દિવસ, યોકોહામાથી સાનફ્રાન્સિસ્કો સ્ટીમરમાં ૨૨ દિવસ, સાનફ્રાન્સિસ્કોથી ન્યુયોર્ક ટ્રેનમાં ૭ દિવસ. ન્યુયોર્કથી લંડન સ્ટીમર તથા ટ્રેનમાં ૯ દિવસ : આ હિસાબે ૮૦ દિવસ થાય."

"હા, પણ આ તો જાણે આપણે માટે, ખાસ સગવડ રાખી હોય અને સ્ટીમરમાંથી ટ્રેનમાં અને ટ્રેનમાંથી તરત જ સ્ટીમરમાં બધું તૈયાર હોય, એવી ગણતરી તમે કરો છો. આવડી મોટી મુસાફરીમાં તો કેટલાયે અકસ્માતો નડે એનું શું?" એકે પૂછ્યું.

"એ અકસ્માતોના દિવસો પણ ગણતરીમાં લઈ લીધા છે." ફૉગે શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

"ગણિતશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મિ. ફૉગ સાચા છે, પણ –"

"ના શાસ્ત્રની વાત નથી. આનો તો અમલ થઈ શકે." ફૉગે કહ્યું.

"એ ૮૦ દિવસની મુસાફરી જોવા જેવી તો થાય."

"તો ચાલો આપણે બંને." ફૉગે કહ્યું.

"માફ કરો, ભાઈસાહેબ! હું તો તેનો વિચાર પણ નથી કરી શકતો. તો આચાર તો ક્યાંથી જ થાય? પણ કોઈ તૈયાર હોય તો હું ૪ હજાર પાઉંડની શરત મારવા તૈયાર છું."

"ખુશીથી. હું એ મુસાફરી કરવા તૈયાર છું." ફૉગે છાપું એક બાજુ મૂક્યું.

"ક્યારે?"

"આજ સાંજે જ." ફૉગે કહ્યું.

"આજ સાંજે?" બધા સભ્યોની આંખો પહોળી થઈ ગઈ.

"હા. એમાં વાર શું? ફક્ત એક શરત કે એ મુસાફરી તમારે ખર્ચે કરું."

"કાંઈ નહિ. વાત મૂકો. આપણે ગંજીપો કાઢો." શરત કરનાર ગૃહસ્થે વાત ફેરવી.

"તો પછી એમ કરો, મારા નામ ઉપર બૅંકમાં ૨૦ હજાર પાઉંડ છે. જો હું કહેલી મુદતમાં પાછો મુસાફરી કરીને આવી ન પહોંચું તો તે ૨૦ હજાર પાઉંડ મારે આપવાના." ફૉગે રસ્તો કાઢ્યો.

"કબૂલ." શરત કરનાર પાછો તોરમાં ચડ્યો.

"ભાઈઓ, તમે બન્ને ટાઢા પડો. આમ ૨૦ હજાર પાઉંડની ખુવારી કરવાનું કંઈ કારણ નથી. આવી શરત ન હોય. આ તો ઘડીક મશ્કરી થઈ."

"ના, મશ્કરી નથી. જો મિ. ફૉગ ૮૦ દિવસમાં દુનિયાની મુસાફરી કરીને પાછા આવે તો હું ૪ હજાર પાઉંડ હારું, કબૂલ."

ફૉગ બોલ્યો : "ત્યારે આજ સાંજે જ હું મારી મુસાફરી શરૂ કરું છું. ૯-૨૦ વાગે ડોવરથી ટ્રેન ઊપડે છે. આજે ઑક્ટોબરની બીજી તારીખ છે. ડિસેમ્બરની ૨૧ તારીખે સાંજે

૯-૨૦ વાગે આ જ મકાનમાં મારી રાહ જોવી. જો એ વખતે આ ઓરડામાં હું ન હોઉં તો એ ૨૦ હજાર પાઉંડ તમારા. એક ચેક તમને આપી રાખું છું તે વટાવી લેજો." ફૉગે કહ્યું. બધા આશ્ચર્ય પામ્યા પણ ફૉગના મુખ ઉપર આશ્ચર્યનાં જરાય ચિહ્નો નહોતાં.

"કેમ, તમને મશ્કરી લાગે છે? અંગ્રેજ બચ્ચો આવી મશ્કરી ન કરે. આ તો એક શરતની વાત છે. જો હું મારી શરતમાં હારીશ તો ૨૦ હજાર પાઉંડ હારીશ. જો તમે હારશો તો ૪ હજાર પાઉંડ તમારે હારવાના છે."

"ઠીક, ચાલો કબૂલ." બધાએ કહ્યું.

શરતના કાગળ ઉપર બધાની સહી થઈ ગઈ. સાત ઉપર પચીસ મિનિટે ફૉગ સભામાંથી બહાર આવ્યો. ૮-૪૫ની ગાડી તેને પકડવાની હતી. ૮-૧૦ વાગે તે ઘેર પહોંચ્યો.

ફૉગ સીધો પોતાના ઓરડામાં ગયો, ને નોકરને બૂમ મારી : "પાસ પારટૂટ."

પાસ પારટૂટ એક ફ્રેંચ હતો. હજુ ગઈ કાલે જ તે નોકરીમાં રહ્યો હતો. તે તેના શેઠને બરાબર લાયક નોકર હતો.

બૂમ સાંભળ્યા છતાં તેણે જવાબ ન આપ્યો. બીજી બૂમ આવી. "પાસ પારટૂટ! આ હું બીજી વાર તને બોલાવું છું." પાસ પારટૂટ ઓરડામાં ગયો. "પણ સાહેબ, હજુ મધરાત ક્યાં થઈ છે? જુઓ આ ઘડિયાળમાં. આપનો આવવાનો સમય આપે મધરાતનો કહ્યો છે."

"મને ખબર છે. તારો વાંક નથી. આપણે દસ મિનિટમાં નીકળવા માટે તૈયાર થઈ જવાનું છે." ફૉગે કહ્યું. તે સમજ્યો નહિ.

"શું આપણે બહાર જવાનું છે?"

"હા, આપણે દુનિયાની પ્રદક્ષિણાએ નીકળીએ છીએ."

"દુનિયા આખીની પ્રદક્ષિણા!" તેના ડોળા ફાટી ગયા.

"હા, અને તે ૮૦ દિવસની અંદર કરવાની છે. માટે જલદી તૈયારી કર."

"પણ સામાન?"

"સામાન કંઈ લેવાનો નથી. એક ગરમ કપડાંની જોડ, બે જોડ બૂટ, બ્રેડશોની રેલવે-સ્ટીમરની ગાઇડ, બસ."

સામાન તૈયાર થઈ ગયો. ફૉગે પોતાની નાની તિજોરીમાંથી ૨૦ હજાર પાઉંડનું એક મોટું બંડલ કાઢીને બૅગમાં મૂક્યું. ઘરને તાળું મારીને તેઓ નીકળ્યા અને એક ગાડી કરીને સ્ટેશન તરફ ઊપડ્યા. સ્ટેશનમાં સામે જ એક ગરીબ ડોશી વાંકી વળીને સલામ કરતી તેમની સામે આવીને ઊભી. ફૉગે ખીસામાંથી એક ગીની કાઢીને તેના હાથમાં મૂકી અને ડોશી હજુ તેના તરફ આશ્ચર્યથી જુએ ન જુએ ત્યાં તો ફૉગ સ્ટેશનની અંદર પહોંચી ગયો. પહેલા વર્ગની બે ટિકિટો લઈને તેઓ ટ્રેનમાં બેઠા. તેના મિત્રો સ્ટેશને આવ્યા હતા. તેઓએ જોયું કે ફૉગ સાચેસાચ ઊપડે છે.

"આપ જુઓ છો કે હું જાઉં છું અને પાછો આવીશ ત્યારે મારી પાસેના પાસપોર્ટથી આપને ખાતરી કરાવીશ કે હું સાચેસાચ દુનિયા ફરીને આવ્યો છું."

"તમારે પાછા આવવાની તારીખ યાદ છે ને?" એક જણે કટાક્ષમાં પૂછ્યું.

"હા, મને યાદ છે. પણ તમારેય યાદ રાખવાની છે." સિસોટી વાગી ને ટ્રેન ઊપડી. ઘડિયાળમાં ૯-૨૫ થઈ હતી.

ટ્રેન ઊપડવાને થોડી વાર થઈ ત્યાં તો પાસ પારટૂટ બોલી ઊઠ્યો. "અરરર!"

"ઉતાવળમાં હું મારા ઓરડામાં ગેસની ચાવી બંધ કરવી ભૂલી ગયો."

"કાંઈ વાંધો નહિ. આપણે આવશું ત્યાં સુધીમાં એ ઓરડો બળી જશે. એ બધો ખર્ચ તારા પગારમાંથી વાળી દેશું."

2. 'શિકાર'ની પાછળ

કદાચ ફૉગને પોતાને ખ્યાલ પણ નહિ હોય કે લંડન છોડ્યા પછી તેની મુસાફરીના સંબંધમાં આખા શહેરમાં આટલી ધમાલ થશે. ધમાલ કરવાનું કામ કોઈ પણ બનાવ કરતાં પણ છાપાંવાળાઓ ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. સામાન્ય બનાવને પણ છાપાંવાળાઓ મહાન બનાવ કરી મૂકે છે : ૮૦ દિવસમાં દુનિયાની મુસાફરી કરવા નીકળનાર માણસનો ફોટો દરેક છાપામાં છપાઈ ગયો. ફૉગ આમ તો કોઈ દિવસ ફોટો પડાવતો જ નહિ, પણ આ તો સુધારકસભાના સભ્યો સાથે તેનો એક ફોટો હતો, તેને તેના મિત્રોએ જુદો કઢાવીને છાપાંઓને મોકલી આપ્યો.

૮૦ દિવસમાં મુસાફરી થઈ શકે કે નહિ એ સંબંધે મોટા વિદ્વાન માણસોએ ગંભીરતાપૂર્વક છાપાંઓમાં ચર્ચા શરૂ કરી. છાપાંઓનો મોટો ભાગ – એવી મુસાફરી ન જ થઈ શકે એમ માનનારો હતો. પણ એ મુસાફરીની શક્યતાના પક્ષવાળું છાપું પણ ઓછું ખપતું હતું એમ નહોતું, જ્યારે રૉયલ જ્યોગ્રોફિકલ સોસાયટીએ પણ આ સંબંધેની ચર્ચામાં ભાગ લીધો ત્યારે બીજું તો કંઈ નહિ, પણ ફૉગ ઘેરઘેર જાણીતો થઈ ગયો.

પણ એક દિવસ બહુ જ વિચિત્ર રીતે આ ચર્ચાનો અંત આવ્યો. છાપાંમાં એક તાર છપાયો. તાર સૂએઝથી હતો : ફિલિયસ ફૉગ નામના બૅંકમાંથી ચોરી કરનાર શખ્સ પાછળ હું પડ્યો છું. તેને પકડવાનું વોરંટ મુંબઈ મોકલો. – ફિક્સ ડિટેક્ટિવ.

આ તાર ઇંગ્લૅન્ડ ડિટેક્ટિવ ખાતાના વડા ઉપર ફિક્સ નામના ડિટેક્ટિવે સૂએઝથી કર્યો હતો.

ચર્ચા છાપાંઓમાં બંધ પડી.

*

સૂએઝ નહેરના બીજા નાકા ઉપરના બંદરે સ્ટીમર આવવાની વાટ જોતાં કેટલાંએક માણસો ઊભાં હતાં. 'મોંગોલિયા' સ્ટીમરના ધુમાડા દૂરથી દેખાતા હતા. ફિક્સ ડિટેક્ટિવ પણ એ ટોળામાં વચ્ચે આંટા મારતો હતો. તેની બાજ જેવી આંખો ચારે તરફ ફરતી હતી.

સ્ટીમર આવી પહોંચી. બંદરેથી છૂટેલી હોડીઓ માણસોથી ભરાઈ-ભરાઈને ઠલવાવા લાગી.

ઉતારુઓની ભીડમાં ઘૂસીને ફિક્સ બધાને પોતાની નજરથી સૂંઘતો હતો. એકાએક એક માણસે તેને પૂછ્યું : "ભાઈ, બ્રિટિશ એલચીની ઑફિસ કઈ બાજુ?"

"કેમ, શું પાસપોર્ટમાં સહી કરાવવી છે?" ફિક્સે કહ્યું ને તેની સામે જોયું.

"હા."

"જોઉં, ક્યાંનો પાસપોર્ટ છે?"

પેલા માણસે પાસપોર્ટ બતાવ્યો. તેમાં ફૉગનો ફોટો હતો. આ માણસ બીજો કોઈ નહિ પણ તેનો નોકર હતો.

"કેમ, પાસપોર્ટ તો તમારો નથી લાગતો?"

"ના, મારા શેઠનો છે."

"તમારા શેઠ ક્યાં છે?"

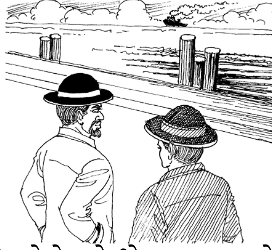
"સ્ટીમર ઉપર."

"પણ પાસપોર્ટમાં સહી કરાવવા તેમને જાતે જ આવવું પડશે." ફિક્સે કહ્યું.

"એમ?"

"હા જ તો; એવો નિયમ છે."

"ઠીક, તો બોલાવી લાવું" કહીને પાસ પારટૂટ પાછો ગયો.

ફિકસને પેલા માણસનો ફોટો જોઈને શક આવ્યો. તે સીધો બ્રિટિશ એલચીની ઑફિસમાં પહોંચ્યો.

"સાહેબજી," કરીને બંને જણ મળ્યા. ફિકસ પડખેની ખુરશી પર બેઠો.

"કેમ, કોઈ શિકારની શોધમાં છો?" બ્રિટિશ એલચીએ પૂછ્યું.

"હા જ તો, અમારે બીજું શું હોય?" શિકાર હમણાં તમારી સમક્ષ આવશે. મને લાગે છે કે તમે પણ મને મદદ કરશો."

"હા, મારાથી બનશે તેટલી જરૂર."

લગભગ અડધા કલાકે ફિલિયસ ફૉગ દાખલ થયો, પાસપોર્ટ બ્રિટિશ એલચીના હાથમાં મૂક્યો.

"તમારું નામ ફિલિયસ ફૉગ!"

"હા જી." ફૉગે શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

"તમે લંડનથી આવો છો?"

"હા જી."

"અને ક્યાં સુધી જવાના છો?"

"મુંબઈ સુધી."

"ઠીક, સાહેબજી, આપને નાહક તસ્દી આપી. અમારે કંઈ આપની ખુદની જરૂર નહોતી. અમારે તો પાસપોર્ટની જરૂર હતી."

"હા જી. હું જાણું છું. પણ આ તો મારે મારી હાજરીની ખાતરી કરાવવી હતી."

બ્રિટિશ એલચીએ પાસપોર્ટમાં સહી કરી, ફૉગે ફી ટેબલ ઉપર મૂકી, અને તે પાસપોર્ટ ખિસામાં નાખીને ચાલ્યો ગયો.

ફિકસની નજર આ બધા વખત દરમિયાન ફૉગ ઉપર જ ચોંટેલી હતી.

ફૉગ ગયો એટલે તે ઊભો થયો.

"કેમ, આપને શું લાગ્યું?" તેણે એલચીને પૂછ્યું.

"મને તો બહુ સીધો ને પ્રામાણિક માણસ લાગ્યો."

"એ હશે, પણ મુદ્દાની વાત તો એ છે કે ત્યાંથી ચોરી કરીને નીકળેલ માણસનું વર્ણન આ માણસને મળતું જ છે," ફિકસે કહ્યું.

"તે તમારું કહેવું હું કબૂલ કરું છું. પણ બધાં વર્ણનો પણ –"

“કંઈ નહિ. એ તો હું હવે જોઈશ. પેલો નોકર જરા બોલકણો લાગે છે. તેની સાથે મિત્રાચારી બાંધવી પડશે.”

દરમિયાન ફૉગ તો હોડીમાં બેસીને ‘મોંગોલિયા’ સ્ટીમરની પોતાની કૅબિનમાં પહોંચી ગયો હતો. કૅબિનમાં બેસીને તેણે પોતાની નોંધપોથીમાં પોતાની મુસાફરીના અત્યાર સુધીના દિવસોની ગણતરી કરી લીધી. લંડનથી પારિસ, પારિસથી ટ્યુરીન, ટ્યુરીનથી બ્રિંડીસી, બ્રિંડીસીથી સ્ટીમરમાં સૂએઝ : કુલ અત્યાર સુધીમાં ૧૫૮ ૧/૨ કલાક અથવા તો ૬⅟ દિવસો તેણે કાઢ્યા હતા, તેણે મુસાફરીનાં સ્થળોનું તથા તારીખનું એક પત્રક તૈયાર કર્યું. તેમાં કયે દિવસે કયે સ્થળે પહોંચવાનું, તે બધું નોંધી રાખ્યું હતું. અત્યાર સુધીમાં તેણે પોતાનો નક્કી કરેલો વખત બરાબર સાચવ્યો હતો. ૯મી ઑક્ટોબર ને બુધવારે તે સૂએઝ બરાબર પહોંચી ગયો હતો.

કૅબિનમાં ભોજન મગાવીને તે જમ્યો. પછી લાંબા પગ કરીને સિગારેટ પીવા લાગ્યો.

3. હિન્દુસ્તાનને રસ્તે

ફિકસે કરેલી અટકળ સાચી પડી. ફૉગનો નોકર પાસ પારટૂટ ભારે બોલકણો હતો. સ્ટીમર ઊપડવાને થોડીક વાર હતી તે દરમિયાન બજારમાંથી થોડુંક ખરીદવા માટે તથા બજાર જોવા માટે તે નીકળ્યો, ફિકસે તેને જોયો અને તેની પડખે ચડ્યો.

"કેમ, પછી પાસપોર્ટનું બધું પતી ગયું ને?"

"હોવે."

"કેમ, હવે ક્યાં જશો?"

"આ સ્ટીમર ઊપડવાને થોડી વાર છે ત્યાં આ જોવાય તેટલું જોઈ લઉં. મને આ બધું સ્વપ્ન જેવું લાગે છે."

"કેમ?"

"હજુ જાણે હમણાં જ હું ઇંગ્લૅન્ડમાં મારા ઓરડામાં હતો. આ અત્યારે ક્યાં છીએ, ઠેઠ સૂએઝમાં, નહિ?"

"હા."

"એટલે મિસર દેશમાં, કેમ?"

"હા જ તો, મિસરમાં."

"એટલે કે આફ્રિકામાં, નહિ?"

"હા, હા, આફ્રિકામાં." ફિકસે કહ્યું.

"પણ એમ કેમ મનાય? ક્યાં ઇંગ્લૅન્ડ ને ક્યાં આફ્રિકા! મેં તો મારી જિંદગીમાં પેરિસથી આગળ કાંઈ જોયું જ નથી. અને જોવાની આશાયે નહોતી. આ વખતની મુસાફરીમાં તો પેરિસ પણ ન જોવાયું. રાત્રે તેના દીવા ચાલતી ટ્રેને જોયા."

"કેમ, પેરિસમાં રોકાયા નહિ? બહુ ઉતાવળમાં હશો."

"ના, ના, મારે તો કાંઈ ઉતાવળ નથી. મારા શેઠને બહુ ઉતાવળ છે. એટલે જ ઘેરથી પણ એકલા હાથપગ લઈને જ ચાલી નીકળ્યા છીએ. કપડાંલત્તાં જેટલાં બને તેટલાં અહીંથી ખરીદવાં છે : એટલે તો નીકળ્યો છું."

"ચાલો, હું બજારમાં તમને દુકાનો બતાવું. હું અહીંનો ભોમિયો છું."

પાસ પારટૂટને આ અણધાર્યો સાથી મળવાથી બહુ જ આનંદ થયો અને તેની જીભ છૂટથી વહેવા લાગી.

"પણ સ્ટીમર ન ચુકાય એ ધ્યાનમાં રાખવું પડશે."

"અરે હજુ ઘણો વખત છે. હજુ તો બાર જ વાગ્યા છે." ફિકસે પોતાની ઘડિયાળ કાઢીને કહ્યું, પાસ પારટૂટે પણ પોતાનું ઘડિયાળ કાઢ્યું.

"જાઓ, જાઓ. અત્યારે તો ૯-૨૫ થઈ છે.

"તમારી ઘડિયાળ મોડી લાગે છે." ફિકસે કહ્યું.

"મોડી? મારી ઘડિયાળ મોડી? અરે આ ઘડિયાળ તો મારા દાદાના વખતથી ચાલી આવે છે, આખા વરસમાં પણ પાંચ મિનિટનો ફેર નથી પડતો, ખબર છે?"

"બરાબર. આ ઘડિયાળનો સમય લંડનનો હશે. સૂએઝના વખતથી લંડનનો સમય બે કલાક મોડો જ હોય. તમારે દરેક દેશમાં તે-તે દેશનો સમય મેળવી લેવો પડશે. નહિ તો

ગોટાળો થશે.''

''અરે હું મારી ઘડિયાળના કાંટા ફેરવું ખરો?''

''તો પછી સૂરજની ગતિનો ને તમારી ઘડિયાળની ગતિનો મેળ નહિ ખાય.''

''તો એમાં હું શું કરું? સૂરજે એટલું ધ્યાન રાખવું જોઈએ.'' એમ કહીને તેણે પોતાનું હથોડા જેવું ઘડિયાળ ખીસામાં મૂક્યું.

થોડી વાર પછી પાછી ફિકસે મુદ્દાની વાત શરૂ કરી.

''ત્યારે તમે લંડનથી એકાએક નીકળ્યા હશો?''

''અરે કહું છું કે ગયા બુધવારે સાંજે એકાએક ૮ વાગે મારા શેઠ ક્લબમાંથી આવ્યા અને ૮॥ વાગે અમે ગાડીમાં બેસીને ઊપડ્યા.''

''તે એટલી બધી ઉતાવળે તમારા શેઠ ક્યાં જવાના છે?''

''સીધેસીધા આખી દુનિયાને ફરતો ફેરો દેવાના છે.''

''એમ?''

''હા અને તેય ૮૦ દિવસમાં જ. એમ કહે છે કે મેં શરત મારી છે, આપણે માનતા નથી. આવી શરતો તો નરી મૂર્ખાઈ જ કહેવાય. મારા શેઠ મૂર્ખા નથી.''

''તમારા શેઠ પૈસાદાર પણ ખૂબ હશે, નહિ?''

''હશે જ તો. હું તો હજી હમણાં જ નોકરીમાં દાખલ થયો છું. પણ અત્યારે અમારી સાથે થોકડાબંધ નોટો છે. અને મારા શેઠ હાથના છૂટા છે.''

''હવે અહીંથી ક્યાં જવાના?''

''મુંબઈ, તે અહીંથી કેટલું દૂર હશે?''

''દસ દિવસનો રસ્તો છે.''

''તે મુંબઈ શેમાં આવ્યું ગણાય?''

''ઇન્ડિયામાં.''

''ઇન્ડિયા શેમાં આવ્યું?''

''એશિયામાં.''

ફિકસને જોઈતી માહિતી મળી ગઈ. તે પાસ પારટૂટને જોઈતો સામાન અપાવીને સીધો તાર ઑફિસમાં ગયો. જે તાર આપણે બીજા પ્રકરણમાં જોયો તે તાર અત્યારે ફિકસે કર્યો હતો. ફિકસે પોતાનો સામાન તૈયાર કર્યો. અને ત્યાંથી મુંબઈની ટિકિટ કઢાવીને 'મોંગોલિયા' સ્ટીમરમાં વખતસર પહોંચી ગયો.

મોંગોલિયા સ્ટીમર રાતા સમુદ્રનાં પાણી કાપતી ઊપડી.

4. મુંબઈમાં

સ્ટીમરમાં મોટે ભાગે હિન્દુસ્તાનના જ ઉતારુઓ હતા.

મોટા અમલદારો, વેપારીઓ, મુસાફરો અને લશ્કરના સિપાઈઓ – એવા જાતજાતના ઉતારુઓ તેમાં હતા.

પાસ પારટૂટને આ મુસાફરીમાં ખૂબ મજા પડી. તે આખો દિવસ ખાવાનું અને ડેક ઉપર ફરીને જાત-જાતના માણસો સાથે ઓળખાણ પાડવાનું જ કામ કરતો. ફૉગ આખો દિવસ કૅબિનમાં જ રહેતો. એટલે તેના નોકરને છૂટથી ફરવાની મજા આવતી.

સ્ટીમર ઊપડ્યા પછી બીજે જ દિવસે ઓચિંતો ફિકસ અને પાસ પારટૂટનો ભેટો થઈ ગયો.

"ઓહો! તમે ક્યાંથી? તમારું નામ શું?"

"ફિકસ, તમે કોણ? હં! હં! આપણે સૂએઝમાં મળ્યા હતા, નહિ?" જાણે મહા પ્રયત્ને યાદ કરતો હોય એવો ફિકસે ડોળ કર્યો.

"તમે તો પેલા અંગ્રેજ ગૃહસ્થના નોકર, નહિ? દુનિયાની મુસાફરીવાળા?"

"હા, એ જ, ઠીક થયું તમે મળી ગયા. તમારે આમ કઈ બાજુ જવાનું છે?"

"તમારી સાથોસાથ – મુંબઈ."

"બહુ મજાનું લ્યો. તે તમે કોઈ વાર મુંબઈ ગયા છો?"

"ઘણી વાર. હું પી. એન્ડ ઓ. કંપનીનો એજન્ટ છું."

"એમ! વાહ, ત્યારે તો તમે ઇન્ડિયાથી જાણીતા હશો?"

"હા જ તો."

"કહે છે કે ઇન્ડિયામાં વાઘો, ને મદારીઓ, ને ફકીરો ને એવું બધું બહુ હોય." પાસ પારટૂટે ઇન્ડિયા વિશેનું પોતાનું અગાધ જ્ઞાન બતાવવા માંડ્યું.

"એ બધું ખૂબ જોવા જેવું છે. એ બધું જોવામાં તમારા દિવસો એવા ચાલ્યા જશે કે તમને ખબર પણ નહિ પડે."

"પણ એ બધું જોવાનું આપણા નસીબમાં ક્યાંથી હોય? અમારે તો સ્ટીમરમાંથી સીધા ટ્રેનમાં ને ટ્રેનમાંથી સ્ટીમરમાં. આ બધું મુંબઈ આગળ જ અટકી જાય તો સારું."

"કેમ, તમારા શેઠ મજામાં છે ને?"

"હો. હુંય મજામાં છું. આખો દિવસ ખાઈપીને લહેર કરું છું. દરિયાની હવા ખૂબ સારી. કકડીને ભૂખ લાગે છે."

"તમારા શેઠ ડેક ઉપર ફરતા દેખાતા નથી."

"એમને એવું જોવાનું કુતૂહલ નથી."

"એ જ વાત મને સારી લાગે છે. આ તમારા શેઠની ૮૦ દિવસની મુસાફરીની વાત તો લોકોને ભમાવવાની વાત છે. તેની પાછળ તેમનો હેતુ કંઈ બીજો જ હોવો જોઈએ. તમને કેમ લાગે છે?"

"ભગવાન જાણે! મને તો કંઈ ખબર નથી. અને આપણે જાણીને કામેય શું છે?"

સ્ટીમર બરાબર ઝડપમાં ચાલતી હતી. રાતો સમુદ્ર વટાવીને એડન આગળ સ્ટીમર પહોંચી. એડનમાં થોડો વખત સ્ટીમર રોકાઈ અને ત્યાંથી મુંબઈ તરફની મુસાફરી શરૂ થઈ.

સ્ટીમર અરબી સમુદ્રમાં વહેવા લાગી.

સ્ટીમરને દરિયો એટલો બધો અનુકૂળ બની ગયો હતો કે સ્ટીમરનો મુંબઈ પહોંચવાનો દિવસ ઑક્ટોબરની ૨૨મીનો હતો પણ સ્ટીમર ૨૦મી ઑક્ટોબરે મુંબઈના બારામાં આવી પહોંચી. ફૉગને પોતાના ૮૦ દિવસના ક્રમમાં બે દિવસ લાભના મળ્યા. પોતાની ડાયરીમાં તેણે આ નોંધ લીધી.

સાંજના ૪॥ વાગે ઉતારુઓ 'મોંગોલિયા'માંથી કિનારે ઊતરવા લાગ્યા. ફૉગ નીચે ઊતરીને પોતાના નોકરને થોડીઘણી ખરીદી કરવાનો હુકમ આપીને સીધો બ્રિટિશ કોન્સલની ઑફિસમાં ગયો. આસપાસ મુંબઈના રસ્તાઓ અને મોટાં-મોટાં મકાનો ઉપર તેની નજર ન હતી. બ્રિટિશ કોન્સલની ઑફિસમાં પોતાનું કામ પતાવી તે સીધો સ્ટેશન ઉપર ગયો. અને ત્યાં પડખે એક હોટલ હતી ત્યાં જઈને ખાવાનું મંગાવીને ખાવા બેઠો.

આ બાજુ ફિક્સ કિનારે ઊતરીને સીધો પોલીસ- ઑફિસમાં ગયો. ત્યાં જઈને તપાસ કરી તો માલૂમ પડ્યું કે તેણે ઇંગ્લૅન્ડથી મંગાવેલું વૉરંટ આવ્યું નથી.

ફિક્સ નિરાશ થયો. તેણે પોલીસ કમિશનરને એક વૉરંટ પોતાને નામે કાઢી આપવા કહ્યું, પણ પોલીસ કમિશનરે ચોખ્ખી ના પાડી. તેણે કહ્યું, "એ મારા હાથની વાત નથી. એ અહીંના ગૃહમંત્રી (હોમ-મેમ્બર)ના હાથની વાત છે."

ફિક્સે આ બાબતમાં વધારે રકઝક ન કરી અને વૉરંટની રાહ જોવાનું નક્કી કર્યું. પણ તે દરમિયાન તેનો ચોર ક્યાંય ભાગી ન જાય તે માટે તેના ઉપર નજર રાખવાનું તે ભૂલ્યો નહિ. તેની માન્યતા હતી તે ફૉગ એકાદ-બે દિવસ મુંબઈમાં રોકાશે, અને ત્યાં સુધીમાં વૉરંટ આવી જશે.

પણ પાસ પારટૂટને જ્યારે તેના શેઠે હુકમ કર્યો કે જલદી સામાન ખરીદીને સ્ટેશને આવજે, ત્યારે તેને ખાતરી થઈ કે એ આજે જ મુંબઈથી ઊપડશે. તેની પાસે વખત થોડો હતો. તેણે ઝટઝટ બજારમાંથી કપડાંલત્તાં ખરીદવાં હતાં તે ખરીદી લીધાં અને તે મુંબઈમાં થોડી વાર ફરવા માટે નીકળ્યો.

ફરતાં-ફરતાં તે મોટા મંદિર પાસે આવી પહોંચ્યો. આવું ભવ્ય મકાન તેણે બહારથી જોયું તો તે ચકિત થઈ ગયો. તેણે અંદર જઈને જોવાનો વિચાર કર્યો. ઉપરના ઘુમ્મટમાં નજર નાખતો મંદિરના ગર્ભદ્વારની અંદર પેસી ગયો. એકાએક તેને પાછળથી ધક્કો આવ્યો ને તે ત્યાં ને ત્યાં સૂઈ ગયો. તે ઊભો થાય ત્યાં તો પાછળથી બે-ત્રણ માણસો તેના પર તૂટી પડ્યા. એક જણે તેના પગમાંથી જોડા કાઢી નાખ્યા, અને તે જોડાથી તેને ટીપવા માંડ્યો. તેની હેટ તો તેના પડવાની સાથે જ ક્યાંક ઊડી ગઈ. તે માંડ-માંડ ઊભો થયો અને ગુસ્સામાં આવી જઈને તેણે પોતાના હાથ વીંઝવા માંડ્યા. તેના ખડતલ હાથના સપાટાથી બે-ત્રણ જણ તો ક્યાંય ગબડી પડ્યા. લાગ જોઈને તે ભાગ્યો. પાછળ હો-હા થવા લાગી, પણ તે તો આગળપાછળ જોયા

સિવાય ઊભી બજારે ભાગ્યો. એક ગાડી પકડીને સીધો સ્ટેશને પહોંચી ગયો. સ્ટેશને પહોંચ્યો કે તરત જ તેને ખબર પડી કે તેના પગમાં જોડા નથી અને માથા ઉપર હેટ નથી, જે સામાન ખરીદવા તે બજારમાં ગયો હતો તે સામાન મંદિરમાં જ રહી ગયો હતો. ૮-૫ વાગે તે સ્ટેશનના પ્લૅટફૉર્મ પર આવી પહોંચ્યો. ફૉગ ત્યાં ઊભો જ હતો. જો તેણે જરાક વધારે ઝીણી નજર કરી હોત તો તે ખૂણામાં ફિકસને ઊભેલો જોઈ શકત પણ તેની ગભરાયેલી નજર અત્યારે ફૉગ ઉપર જ હતી. તેણે ફૉગને પોતાના પરાક્રમની વાત કરી. ફૉગે તે સાંભળીને એટલું જ કહ્યું "મને આશા છે કે આવું ફરી વાર નહિ બને." એટલું બોલીને તે ડબ્બામાં બેઠો.

પાસ પારટૂટ પણ નીચી મૂંડીએ મૂંગો-મૂંગો તેની પાછળ ચડ્યો.

ફિકસ પણ બીજા ડબ્બામાં બેસવાની તૈયારી કરતો હતો, ત્યારે એકાએક તે અટક્યો. "ના, અહીં જ મારે રોકાવું ઠીક છે. હવે તમે હિંદુસ્તાનની હદમાં પેલા માણસે ગુનો કર્યો છે. હવે મારા ચોરને પકડવો સહેલ છે."

ત્યાં તો ટ્રેનની વ્હીસલ વાગી ને ગાડી ઊપડી.

5. ગાડી વચ્ચે અટકી

ડબાની અંદર ફૉગ અને પાસ પારટૂટ પાસે એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થ બેઠા હતા. તેમનું નામ જનરલ સર ફ્રાન્સિસ કોમાર્ટી. બનારસની અંદર લશ્કરી ખાતામાં તે મોટા અમલદાર હતા. પોતાના દેશમાં રજા ભોગવીને તેઓ પાછા પોતાની નોકરી ઉપર જતા હતા.

મુંબઈથી કલકત્તાની આ રેલવે લાઈન બહુ થોડાં વરસો ઉપર નખાઈ હતી. જી.આઈ.પી. રેલવે હજી પોતાના ધંધાની શરૂઆત કરતી હતી. જો થોડાં વરસો પહેલાં ફૉગે આ શરત માથે લીધી હોત તો તે મધ્ય હિંદુસ્તાનના જંગલમાં ક્યાંય અટવાઈ ગયો હોત. પણ અત્યારે તો જંગલો અને વિંધ્યના પહાડો વીંધીને રેલવે સડેડાટ ચાલી જતી હતી. કોમાર્ટી અને ફૉગ વચ્ચે સારી મિત્રાચારી બંધાઈ ગઈ હતી. કોમાર્ટીએ જ્યારે ફૉગના સાહસની વાત જાણી ત્યારે એક અનુભવી અને ભલા માણસ તરીકે ફૉગને આ સાહસ પડતું મૂકવાની સલાહ આપી. પણ એ સલાહ નકામી જ હતી.

૨૨મી ઑક્ટોબરના સવારના આઠ વાગ્યે એકાએક ટ્રેન અટકી. અને બહાર ગાર્ડની બૂમ સંભળાવા લાગી 'ખાલી કરો.' પાસ પારટૂટ એકદમ ડબાની બહાર ગયો અને પાછો તરત જ અંદર આવ્યો. "કેમ, શું છે?" કોમાર્ટીએ પૂછ્યું.

"બસ, આનાથી આગળ ટ્રેન જતી જ નથી."

"એટલે શું?"

જનરલ એકદમ બહાર આવ્યો. ફૉગ પણ તેની પાછળ ઊતર્યો. બન્ને જણ ગાર્ડને મળ્યા.

"આ કયું સ્ટેશન છે?"

"ખોલભી."

"અહીં કેમ ગાડી અટકી?"

"હજુ લાઇન પૂરી બંધાઈ નથી."

"હજુ નથી બંધાઈ?" ત્યારે છાપામાં તો લાઇન પૂરી થઈ ગઈ છે એમ છપાઈ ગયું છે."

"એમાં હું શું કરું?" ગાર્ડે જવાબ આપ્યો.

"પણ તમે મુંબઈથી કલકત્તાની ટિકિટો તો કાઢી આપો છો?"

"ટિકિટ જરૂર કાઢી આપીએ છીએ. પણ એ સમજી લેવાનું કે ઉતારુએ ખોલભીથી અલાહાબાદ સુધીની સગવડ જાતે કરી લેવાની છે અલાહાબાદથી આગળ પાછી લાઇન ચાલુ છે."

કોમાર્ટીનો મિજાજ ગયો, પાસ પારટૂટનું ચાલત તો ગાર્ડને એક મુક્કો લગાવ્યો હોત.

"આપણે હવે ખિજાવાનું કાંઈ કારણ નથી," ફૉગે શાંતિથી કહ્યું. અલાહાબાદ પહોંચવાની કંઈ તજવીજ કરીએ."

"મારે તો વાંધો નથી, મુશ્કેલી તો તમારે છે, તમારી યોજનામાં મોટો વાંધો આવશે."

"ના, ના; મારે એવી ઉતાવળ છે જ નહિ."

કોમાર્ટી ફૉગની આટલી નિરાંત જોઈને નવાઈ પામ્યો.

બીજા ઉતારુઓ તો આ લાઇન અધૂરી છે તે હકીકત જાણતા હતા, એટલે તેમણે તો પોતપોતાનાં વાહનોની તૈયારી આગળથી કરી રાખી હતી. કોમાર્ટી અને ફૉગ ગાર્ડ સાથેની

વાતચીતમાં રોકાયા તે દરમિયાન બધાં વાહનો ત્યાંથી ઊપડી ગયાં હતાં. તેમને માટે કંઈ રહ્યું નહોતું.

"આપણે ચાલીને જશું." ફૉગે કહ્યું.

"સાહેબ મને લાગે છે કે એક બીજો ઉપાય છે." પાસ પારટૂટે આસપાસ થોડીક તપાસ કરીને કહ્યું.

"શું છે?"

"એક હાથી. અહીં પડખે જ એક માણસ છે તેની પાસે છે."

"ચાલો, જઈએ."

ત્રણેય જણા હાથી હતો ત્યાં ગયા. એક ઝૂંપડી પાસે તાજો જ પાળેલો સુંદર હાથી બાંધેલો હતો. તેનો માલિક પડખે જ બેઠેલો હતો.

"કેમ ભાઈ, આ હાથી ભાડે આપવાનો છે?" કોમાર્ટીએ ભાંગીતૂટી દેશી ભાષામાં કહ્યું.

પેલાએ સાફ ના પાડી.

પણ ફૉગ તેને છોડે એમ નહોતો.

"કલાકના દશ રૂપિયા ભાડું આપું. આવવું છે?"

"ના."

છેવટે અલાહાબાદ સુધીના ૬૦૦ રૂપિયા આપવાની વાત કરી. તોપણ પેલાએ ચોખ્ખી ના પાડી.

ફૉગ જરા પણ ઉશ્કેરાટ બતાવ્યા સિવાય બોલ્યો : 'તો ૧૦૦૦ રૂપિયા આપું, હાથી વેચવો છે?"

પેલો હાથીનો માલિક ગરજ વરતતો ગયો. તેણે ના પાડી.

કોમાર્ટીએ ફૉગને બાજુએ લઈ જઈ કહ્યું : "આટલી બધી કિમત હાથીની ન હોય!"

"હું કંઈ હાથીની કિંમત નથી ગણતો આ તો મારી ૨૦૦૦૦ પાઉંડની શરતની વાત છે. મારી શરત પૂરી કરવામાં હું ૨૦૦ ગણી કિંમત વધારે આપું તોય બહુ નથી.

પાછો ફૉગ તે માણસ પાસે ગયો. અને કિંમત વધારતાં વધારતાં ૨,૦૦૦ રૂપિયાની કિંમત આપવાનું કહ્યું, આખરે તે માણસ પલળ્યો.

પાસ પારટૂટથી ન રહેવાયું : "હું મારા જોડાના સોગન ખાઈને કહું છું કે આટલી કિંમત હાથીની ન અપાય."

સોદો નક્કી થયો. એક ભોમિયો પણ સાથે લીધો. તે હાથી હાંકી પણ જાણતો હતો. તેણે હાથી ઉપર એક સાધારણ કદનો હોદ્દો ગોઠવી દીધો અને પેલા ત્રણે જણ ઉપર ગોઠવાઈ ગયા.

લગભગ ૯ વાગે હાથીની મુસાફરી શરૂ થઈ.

ભોમિયાએ જલદી અલાહાબાદ પહોંચવા માટે જંગલમાં થઈને આડબીડ રસ્તો લીધો. આ રસ્તે લગભગ વીસ માઈલનો ફેર પડી જતો હતો.

પણ આ ફેર જરા ભારે પડી જાય તેવો હતો. હાથી પરની અંબાડી આખી હાથીના હાલવાથી ડોલતી હતી. અને તેમનાં શરીર અથડાઈ-અથડાઈને લોથ બની જતાં હતાં. પાસ પારટૂટને પોતાની જીભ ખાસ કરીને સાચવવી પડી હતી. કારણ કે જો બોલતાં-બોલતાં હાથીનો આંચકો લાગે તો જીભ દાંત વચ્ચે કચડાઈ જવાનો ભય હતો.

બપોરે જંગલમાં એક જગાએ આરામ માટે મુકામ નાખ્યો. નાસ્તોપાણી કરીને પાછી તેમણે મુસાફરી શરૂ કરી. આ જંગલ વચ્ચેથી પસાર થતી વખતે જંગલનું સૌંદર્ય જોવાનું તેઓ ભૂલ્યા નહિ. પાસ પારટૂટને ખાસ કરીને ઝાડ ઉપરનાં વાંદરાંની કૂદાકૂદ જોવાની બહુ ગમ્મત આવી. જંગલી જાનવરોનો દિવસના ભાગમાં તો ખાસ ભય નહોતો છતાં તેઓ સાવધ રહેતા.

પાસ પારટૂટને એક ભારે મૂંઝવણ એ હતી કે અલાહાબાદ પહોંચ્યા પછી તેનો શેઠ આ હાથીનું શું કરશે? તે કંઈ મુસાફરીમાં સાથે તો નહિ જ ફેરવાય? તેને વેચી દેશે કે છૂટો મૂકી દેશે કે મને ભેટ આપી દેશે, એ શંકા તેના મનમાં આખો વખત થયા કરતી. સાંજના ૮ વાગે એક તૂટી ગયેલા બંગલા જેવી જગ્યાએ તેઓએ મુકામ નાખ્યો. અને એક મોટું તાપણું સળગાવીને પાસ પારટૂટે નાસ્તો તૈયાર કર્યો. ખાઈને તેઓ સૂઈ ગયા.

રાત નિરાંતે પસાર થઈ. સવારના છ વાગે તેઓ પાછા હાથી ઉપર ચડ્યા. આવતી કાલે સવારે તેઓ અલાહાબાદ પહોંચી જશે તેવી ગણતરી હતી.

6. કલકત્તા તરફ

લગભગ દસ વાગે તેઓ અલાહાબાદ આવી પહોંચ્યા. ફૉગ સીધો સ્ટેશન પર ગયો. પાસ પારટૂટ જરૂરી કપડાં તથા બીજો સામાન લેવા ગામમાં ગયો. પાસ પારટૂટ સામાન લેતાં-લેતાં પણ અલાહાબાદનો વૈભવ જોવાનું ભૂલ્યો નહિ. તેને આ સાવ વિચિત્ર સૃષ્ટિ લાગી. આ શહેર નહોતું, પણ મંદિરોનો મોટો મેળો જ હતો!

પાસ પારટૂટ જ્યારે સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેનો શેઠ પેલા ભોમિયાને તેનું મહેનતાણું ચૂકવતો હતો. જેટલા કલાક તેણે કામ કર્યું હતું તે હિસાબે બરાબર પાઈએ પાઈની ગણતરી કરીને ફૉગે પૈસા ચૂકવ્યા, અને જતાં-જતાં કહ્યું, “આ હાથી હવે મારી સાથે ક્યાં ફેરવવો? તું તારે લઈ જા. તને ભેટ.”

“શાબાશ.” પાસ પારટૂટ બોલી ઊઠ્યો. તારે બદલે હું ભોમિયો હોત તો કેવી મજા થાત? કેવો મજાનો હાથી છે?”

ટ્રેનનો વખત થયો. એક ખાસ ડબામાં ફૉગ, કોમાર્ટી, અને પાસ પારટૂટ બેઠા.

ટ્રેન ઊપડી. ગંગાનદીના રમ્ય પ્રદેશમાં તે ગાડી ઝપાટાબંધ કલકત્તાનો રસ્તો કાપતી હતી.

થોડી વારે બનારસ આવ્યું. જનરલ કોમાર્ટીને અહીં ઊતરવાનું હતું. તેણે તેના બંને સાથીઓનો ખૂબ આભાર માન્યો. તેમની મુસાફરી નિર્વિઘ્ને પસાર થાય એમ ઇચ્છ્યું.

ફૉગે કોમાર્ટીના હાથ સાથે પોતાનો હાથ દબાવ્યો, આંખમાં આંખ મેળવી. ટ્રેન ઊપડી.

૨૫મી ઑક્ટોબરના સવારના સાત વાગે ટ્રેન કલકત્તા પહોંચી. સ્ટીમર આજે બપોરે હોંગકોંગ તરફ ઊપડવાની હતી. હજુ ૫-૬ કલાકનો વખત હતો.

તેઓ લંડનથી ઊપડીને બરાબર ૨૩ દિવસે કલકત્તા આવી પહોંચ્યા હતા, એટલે ગણતરી પ્રમાણે તો બરાબર હતું. પણ મુંબઈ સુધીમાં જે બે દિવસ વહેલા પહોંચવાને લીધે વધારે મળી ગયા હતા, તે આ હાથીની મુસાફરીમાં વપરાઈ ગયા. સરવાળો સરખો થઈ રહ્યો હતો.

7. ફૉગને કેદ

પાસ પારટૂટ વહેલો-વહેલો ટ્રેનમાંથી ઊતર્યો. તેની પાછળ ફૉગ ઊતર્યો.

અહીંથી સીધા બંદર ઉપર જવાનું હતું. એક મજૂર પાસે સામાન ઉપડાવીને તેઓ સ્ટેશનથી બંદર તરફ નીકળતા હતા ત્યાં સામે જ એક પોલીસ મળ્યો. તેણે વિવેકથી ફૉગને પૂછ્યું, ''આપનું નામ મિ. ફૉગ કે?''

ફૉગે તેટલા જ વિનયથી જવાબ આપ્યો.

''હા જી.''

''અને આ આપનો નોકર હશે?''

''હા જી.''

''આપ જરા મારી સાથે આવશો?''

ફૉગ અંગ્રેજ હતો. કાયદો તેને પોલીસની પાછળ જવા ફરમાવતો હતો. તેણે શાંતિથી કહ્યું :

''ઘણી ખુશીથી.''

પાસ પારટૂટ ઉશ્કેરાયો. તે પોલીસને પ્રશ્ન પૂછવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં ફૉગની નજર તેના ઉપર પડી. તે મૂંગો થઈ ગયો.

પોલીસે ગાડી તૈયાર રાખી હતી. બધા ગાડીમાં બેઠા. એક શાંત લાગતા ઘર પાસે ગાડી આવીને ઊભી. તેમને તે ઘરમાં લઈ ગયો.

''આપને ૮॥ વાગે કૉર્ટમાં લઈ જવામાં આવશે.'' એટલું કહીને પોલીસ ઘરની બહાર તાળું મારીને ચાલ્યો ગયો.

''આ તો આપણને કેદ કર્યા.'' પાસ પારટૂટથી હવે વધારે વખત ન રહેવાયું : ''સ્ટીમર તો ૧૨ વાગે ઊપડે છે!''

''પણ એ તો આપણે પહોંચી જઈશું.'' ફૉગે કહ્યું.

૮॥ વાગે બારણું ઊઘડ્યું, અને પોલીસ આવીને તેમને તે ઓરડાની બાજુએ જ એક મોટા ઓરડામાં લઈ ગયો. તે જ કૉર્ટ હતી.

કૉર્ટનો ઓરડો માણસોથી ભરેલો હતો. ન્યાયાધીશ પણ આવીને બેસી ગયા હતા.

''ચાલો, પહેલો કેસ લાવો,'' ન્યાયાધીશ બોલ્યા.

''ફિલિયસ ફૉગ આવે.'' ક્લાર્કે મોટો સાદ કર્યો.

''હા જી. હાજર છું.'' ફૉગ બોલ્યો.

''પાસ પારટૂટ.''

''હાજર છું.'' પાસ પારટૂટ બોલ્યો.

''ઠીક ચાલો, બે દિવસથી તમારી રાહ જોવાય છે.''

''હા જી, પણ અમારું શું કામ છે?'' પાસ પારટૂટ બોલ્યો.

''એ હમણાં જ જણાશે.'' ન્યાયાધીશે ટાઢે પેટે કહ્યું. ''ફરિયાદીને હાજર કરો.''

પડખેથી બીજું બારણું ખૂલ્યું ને ત્રણ બ્રાહ્મણ જેવા લાગતા માણસો આવ્યા.

''અરે, આ કોણ છે?''

કારકુને ઊભા થઈને પેલા બ્રાહ્મણની ફરિયાદ વાંચી સંભળાવી. તેમાં એટલું જ લખ્યું

હતું કે "ફિલિયસ ફૉગ અને તેના નોકરે અમારા ધર્મની લાગણી બહુ જ દુભાવી છે."

"આ આક્ષેપ તમારા ઉપર મૂકવામાં આવ્યો છે." ન્યાયાધીશે ફૉગને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

"હા જી, મારે કબૂલ છે." ફૉગે શાંતિથી પોતાના ઘડિયાળમાં જોઈને કહ્યું.

"અને તેની સાબિતી તરીકે આ જોડા છે," કારકુને એક જોડ ત્યાં રજૂ કરી.

"અરે, આ તો મારા જોડા!" પાસ પારટૂટ બૂમ પાડી ઊઠ્યો.

ફૉગ પરિસ્થિતિ સમજી ગયો. મુંબઈનો કેસ અહીં કઈ રીતે આવ્યો તે તેને કાંઈ સમજાયું નહિ, પણ આપણે જાણીએ છીએ કે આ કામ પેલા ફિકસનું હતું. તે મંદિરના બ્રાહ્મણોને મોટી લાંચ આપીને બીજે જ દિવસે કલકત્તા સુધી લઈ આવ્યો હતો. પોતાનો શિકાર હાથમાં આવી ગયો જોઈ તેને ખૂબ જ આનંદ થયો.

"ત્યારે ગુનો સાબિત થયો છે." ન્યાયાધીશે પ્રવચન શરૂ કર્યું. "અંગ્રેજ સરકારનો કાયદો દરેકેદરેક ધર્મને પૂરેપૂરું રક્ષણ આપે છે. તમે અને તમારા નોકરે ગુનો કબૂલ કરવાથી મારું કામ સહેલું થઈ ગયું છે. ૨૦મી ઑક્ટોબરે મુંબઈના મંદિરમાં જોડા પહેરીને અંદર દાખલ થવા બદલ પાસ પારટૂટને ૧૫ દિવસની સાદી કેદ તથા ૩૦૦ પાઉંડનો દંડ કરવામાં આવે છે."

"૩૦૦ પાઉંડ!" પાસ પારટૂટ બોલી ઊઠ્યો.

"ચૂપ!" પોલીસે કહ્યું.

"અને અલબત્ત, શેઠ પોતે આ ગુનામાં સામેલ નહોતા. પણ નોકરની જવાબદારી તેમના પર હોવાથી તેમને ૮ દિવસની સાદી કેદ તથા ૧૫૦ પાઉંડની સજા ફરમાવવામાં આવે છે."

ખૂણામાં બેઠેલા એક માણસે આનંદમાં આવી જઈને પોતાના હાથ ઘસ્યા. તે માણસ ઉપર જો પાસ પારટૂટની નજર પડી હોત તો તે તેને જરૂર ઓળખી કાઢત. તે ફિકસ જ હતો. ફૉગે શાંતિથી સજા સાંભળીને ઊભા થઈને કહ્યું : "હું જામીન ઉપર છૂટો થવા માગું છું."

"ખુશીથી, હાલ તુરત તમે જામીનગીરીથી છૂટા રહી શકો છો. અને જ્યારે તમે તમારી સજા ભોગવીને બહાર આવશો ત્યારે તે જામીનગીરીની રકમ પાછી આપવામાં આવશે. પણ આપને બંનેની થઈને ૨૦૦૦ પાઉંડની જામીનગીરી આપવી પડશે."

"હા જી, હું અત્યારે જ ચૂકવી દઉં છું." કહીને ફૉગે પોતાની નાની-શી બેગ ખોલી અને થોકડીમાંથી ૨૦૦૦ પાઉંડની નોટો ગણી આપીને ન્યાયાધીશના ટેબલ પર મૂકી.

ફિકસ અને બીજાં માણસો આભાં બની ગયાં.

"ચાલો, આપણે જઈએ." ફૉગે પોતાની બૅગ લઈને પાસ પારટૂટને કહ્યું.

"પણ મારા જોડા તો પાછા આપો!" પાસ પારટૂટે ૨૦૦૦ પાઉંડની દાઝ જતાં જતાં પણ કાઢી.

તેને જોડા પાછા મળ્યા.

''આ જોડાની કિંમત જરા આકરી પડી. ૨૦૦૦ પાઉંડના જોડા દુનિયામાં કોઈએ પહેર્યા નહિ હોય.'' પાસ પારટૂટ જતાં-જતાં બબડ્યો. તેનો શેઠ બહાર નીકળીને શુંનું શું કહી નાખશે, તેની તેને બીક હતી. પણ તેના શેઠે કહ્યું : ''એક ગાડી કરી લે.''

ફિકસ ખરેખર ગૂંચવાયો. શિકાર આમ અજબ રીતે છટકશે તેનો તેને ખ્યાલ જ નહોતો.

''ખરો બદમાસ! ૨૦૦૦ પાઉન્ડ આમ જોતજોતામાં ફેંકી માર્યા, પણ હું તેને નહિ છોડું, તેની પાછળ પડવું જ પડશે. બદમાસ જેમ-જેમ આગળ વધતો જાય છે તેમ-તેમ ચોરેલા પૈસા ઓછા ને ઓછા કરતો જાય છે.'' તે બબડ્યો.

અત્યાર સુધી લંડનથી અહીં સુધીમાં ૫૦૦૦ પાઉન્ડ તો વપરાઈ ગયા હતા.

8. કૉલસા માટે થોભવું પડ્યું

પી. એન્ડ ઓ. કંપનીની 'રંગૂન' નામની સ્ટીમર કલકત્તાથી ચીન અને જાપાનની વચ્ચે નિયમિત રીતે આવજા કરે છે. 'મોંગોલિયા'ની જેટલી સગવડવાળી ન હોવા છતાં તેના જેટલી જ ઝડપવાળી તે જરૂર હતી.

હોંગકોંગની લગભગ ૧૨થી ૧૩ દિવસની મુસાફરી હતી. શરૂઆતના દિવસોમાં રસ્તો બહુ જ સારી રીતે કપાવા લાગ્યો. અંદામાનના ટાપુઓને ફરતો ફેરો લઈને મલાકાની સામુદ્રધુનીમાં 'રંગૂને' પ્રવેશ કર્યો અને તેમાંથી ચીનના સમુદ્રમાં સ્ટીમર ચાલવા લાગી.

સ્ટીમરના ડેક ઉપર ફરતાં-ફરતાં એક દિવસ પાસ પારટૂટે પોતાની સામે ફિકસને ઊભેલો જોયો.

"ઓહો! તમે અહીં ક્યાંથી?" પાસ પારટૂટે ફિકસનો હાથ પકડીને કહ્યું.

"પણ તમે ક્યાંથી?"

"કેમ, અમે તો દુનિયાની પ્રદક્ષિણાએ નીકળ્યા છીએ, તમે પણ અમારી જેમ જ સફર કરવા નીકળ્યા લાગો છો."

"ના, હું તો ફક્ત આ હોંગકોંગ સુધી જ છું."

"પણ તમે સ્ટીમરમાં અમારી સાથે જ છો. છતાં ક્યાંય દેખાયા નહિ!"

"ના, જરા તબિયત ખરાબ હતી એટલે કૅબિનમાં જ રહેતો. આ દરિયો મને બહુ માફક નથી આવતો. કેમ, તમારા શેઠ મજામાં છે ને?"

"હો...વે."

ફિકસ કાંઈ સમજ્યો ન હોય, તેમ ડોળ કર્યો. પાસ પારટૂટે પોતાનાં પરાક્રમોની અથથી ઇતિ સુધી બધી વાત કહી સંભળાવી.

"ઠીક, ચાલો ત્યારે એક-એક પ્યાલો ચડાવીએ."

"ભલે ખુશીથી."

દારૂની એક-એક પ્યાલી ચડાવીને બંને જુદા પડ્યા.

પાસ પારટૂટને આ પહેલી જ વાર શંકા થઈ કે આ ફિકસ કોણ હશે; "માંગોલિયા" સ્ટીમરમાં એ એમ કહેતો હતો કે મારે મુંબઈ ઊતરી જવું છે... અને પાછો અહીં કેમ દેખાયો! પાસ પારટૂટે પોતાની જિંદગીમાં કોઈ દિવસે આટલો ગંભીરપણે વિચાર નહિ કર્યો હોય. ઘણા-ઘણા કલાકોને અંતે એકાએક તેના મનમાં પ્રકાશ પડ્યો.

"હં! સમજ્યો. આ પેલા સુધારક સભાના સભ્યો તરફથી મોકલાયેલો માણસ છે. મારા શેઠ સાચેસાચ મુસાફરી કરે છે કે નહિ તેની તપાસ રાખવા મોકલ્યો છે. બિચારા સભ્યો નાહકનો ખર્ચ કરે છે."

પાસ પારટૂટને પોતાની અટકળ તદ્દન સાચી લાગી હતી. અને આ શોધ ઉપર તે ખુશ-ખુશ થઈ ગયો હતો. હવે ફિકસને બરાબર બનાવવો એમ તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો.

૩૧મી ઑક્ટોબર અને ગુરુવારે સવારના સાત વાગે સ્ટીમર સિંગાપોરના બારામાં નાંગરી. અહીંથી સ્ટીમરને કોલસો લેવાનો હતો.

ફૉગ સિંગાપોરના બેટમાં એક ગાડી કરીને સ્ટીમર ઊપડવાના વખત સુધીમાં ફરી આવ્યો. પાસ પારટૂટ પણ થોડીક લહેર કરી આવ્યો.

પાછી અગિયાર વાગે સ્ટીમરે પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી. હોંગકોંગનો હવે છ દિવસનો રસ્તો હતો. જો પવન અનુકૂળ હોય તો છઠ્ઠી નવેમ્બરે યોકોહામાની સ્ટીમરને ખુશીથી પહોંચી શકાશે એમ ફૉગની ગણતરી હતી.

પણ હવા ધીમેધીમે બદલાવા લાગી, પવનમાં તોફાનનાં ચિહ્નો જણાવા લાગ્યાં. કેપ્ટને સ્ટીમરના સઢો ખુલ્લા મૂકી દીધા અને વરાળ ઓછી કરી નાખી. સ્ટીમરની ગતિ આથી વધી, પણ સાવચેતી રાખવાની ખૂબ જરૂર હતી.

પાસ પારટૂટની અધીરાઇ આ જોઈને સ્પષ્ટ જણાઇ આવતી હતી.

"કેમ, હોંગકોંગ પહોંચવાની તમને ખૂબ ઉતાવળ લાગે છે?" ફિકસે એક દિવસ તેને પૂછ્યું.

"હાસ્તો, છે જ."

"તમારા શેઠનો વિચાર ત્યાંથી યોકોહામાની સ્ટીમર પકડવાનો લાગે છે."

"હા."

"ત્યારે આ દુનિયા ફરતી મુસાફરી થશે એમ તમને મનમાં શ્રદ્ધા લાગે છે."

"હા જ તો, કેમ, તમને નથી?"

"જરાયે નહિ." ફિકસે કહ્યું.

"તમે ભારે લુચ્ચા લાગો છો." પાસ પારટૂટે કહ્યું.

ફિકસ જરા ઝંખવાણો પડ્યો. તેને મનમાં થયું કે કદાચ આ નોકરને મારી ખરી ઓળખાણ થઈ ગઈ લાગે છે.

"ત્યારે તમે તો હોંગકોંગથી તો અમારાથી છૂટા પડશો કેમ?" પાસ પારટૂટે થોડી વાર રહીને પૂછ્યું.

"જાણે કે કંઈ કહેવાય નહિ, સમજ્યા..."

"અરે ભલા માણસ, ચાલોને અમારી સાથે. મને તો બહુ જ મજા આવશે. આવી મોટી સ્ટીમર કંપનીનો એજંટ આમ વચ્ચે અટકી પડે એ ચાલે? જુઓ, આ તમારે ફક્ત મુંબઇ સુધી જ જવાનું હતું, અને એમાંથી ઠેઠ ચીન સુધી આવી પહોંચ્યા. હવે અહીંથી અમેરિકા ક્યાં આઘું છે? અને અમેરિકા આવ્યા એટલે યુરોપ આવ્યું જ સમજો ને!"

ફિકસ શું જવાબ આપવો તે નક્કી ન કરી શક્યો. પાસ પારટૂટ તો ખુશમિજાજમાં હતો.

"કેમ, આ નોકરીમાં કમાણી કેવીક?" તેણે પ્રશ્નોની દિશા બદલી.

"કમાણી ખરી અને નહિ પણ ખરી. પણ આ મુસાફરી હું કંઈ મારે પોતાને પૈસે નથી કરતો."

"એ તો મને ખાતરી જ છે." પાસ પારટૂટે હસતાં-હસતાં કહ્યું.

ફિકસને મનમાં દૃઢ શંકા થવા લાગી કે આ માણસે મને ઓળખી કાઢ્યો છે. હવે શું કરવું? તેણે વિચાર કર્યો.

"કાં તો આ નોકર પણ શેઠની ચોરીમાં ભળેલો છે અથવા જો તેને ખબર ન હોય તો તેને મારે શેઠની ખરી ઓળખાણ કરાવી દેવી જોઈએ. હોંગકોંગમાંથી આ માણસ ઊપડી જાય તે પહેલાં કોઈ પણ રીતે તેની પાસે મારે સાચી હકીકત મૂકીને તેને મારા પક્ષમાં લઈ લેવો પડશે."

9. 'હા-ના'ના હિલોળા...

૩જી અને ૪થી નવેમ્બરે દરિયામાં તોફાન દેખાવા લાગ્યું. કેપ્ટનના મોઢા ઉપર ચિંતા દેખાવા લાગી. તેને ખાતરી થઈ ગઈ કે સ્ટીમર તેના સમય કરતાં એકાદ દિવસ મોડી જ પહોંચવાની. અને જો આ તોફાન ચાલુ જ રહેશે તો કંઈ કહેવાય નહિ.

સ્ટીમર આખી ડોલતી હતી. પેસેન્જરો મોટે ભાગે કૅબિનમાં સૂઈ રહેતાં હતાં. ખલાસીઓ આવા તોફાનમાં પણ સઢ ઉપર ચડીને બાંધછોડ કરતા હતા. ફૉગ અવારનવાર બહાર નીકળીને ડેક પરના કઠેડા પર હાથ ઠેરવી દરિયામાં ઊછળતાં મોજાં તરફ જોઈ રહ્યો હતો. પાસ પારટૂટના ઉકળાટનો પાર નહોતો. અત્યાર સુધીની મહેનત આ તોફાનમાં ધૂળ મળી જશે. એ વિચારે તે ધૂંઆપૂંઆં થઈને આંટા મારતો હતો. શાંત ફક્ત ફૉગ જ હતો. તેના મોઢા પર ચિંતા કે ગભરાટનું એક પણ ચિહ્ન નહોતું. તેનો કાર્યક્રમ રોજની માફક ચાલ્યા કરતો હતો.

ફિકસના આનંદનો પાર નહોતો. હવે પોતાનો શિકાર હોંગકોંગમાં પકડાશે, અને ફૉગ રખડી પડવાનો, એની તેને ખાતરી હતી. તેણે આ તોફાનને ખરા દિલથી આવકાર આપ્યો – ભલે પોતે ઊલટી કરી-કરીને હેરાન થઈ જાય.

પણ આખરે તોફાન શાંત થયું. 'રંગૂન' સ્ટીમરે પાછી પોતાની ઝડપ વધારી. પણ આ તોફાનમાં જેટલા કલાકનું મોડું થયું હતું, તેટલા કલાકની ખોટ કાંઈ પૂરી પડે એમ નહોતું.

૬ઠ્ઠી નવેમ્બરે સવારના પાંચ વાગે હોંગકોંગનો કિનારો દૂરથી દેખાવા લાગ્યો. ફૉગે ગણતરી કરી જોઈ. તેઓ બરાબર ૨૪ કલાક મોડા પડ્યા હતા. યોકોહામાની સ્ટીમર ઊપડી ગઈ હોવી જોઈએ.

૬ વાગે હોંગકોંગના બંદર ઉપરથી પાઇલટ આવી પહોંચ્યો, અને તેણે સ્ટીમરનું સુકાન હાથમાં લીધું. પાસ પારટૂટ અધીરો થઈ ગયો હતો. તેને થયું કે જઈને પાઇલટને પૂછી જોઉં કે યોકોહામાની સ્ટીમર ઊપડી ગઈ કે છે. પણ પોતાના શેઠની બીકને લીધે તે પૂછી ન શક્યો, પણ ફૉગ પોતે જ પાઇલટ પાસે ગયો.

તેણે પૂછ્યું "યોકોહામાની સ્ટીમર ઊપડી ગઈ હશે, કેમ?"

"ના, આવતી કાલે ઊપડશે." પાઇલટે કહ્યું.

પાછળ જ ઊભેલા પાસ પારટૂટથી કૂદકો માર્યા સિવાય ન રહેવાયું. તેનું ચાલત તો તે કદાચ પાયલોટને ભેટી પડ્યો હોત.

"એ સ્ટીમરનું નામ?"

"કાર્નેટીક."

"પણ તે સ્ટીમર ગઈકાલે ઊપડી જવી જોઈતી હતી, નહિ?"

"હા, પણ તેનું બોઇલર સમારવાનું હતું. એટલે તે રોકાઈ ગઈ છે; આવતી કાલે ઊપડશે."

પાસ પારટૂટથી ન રહેવાયું તેણે જઈને પાઇલટનો હાથ પકડ્યો, "તમે સરસ આદમી છો હો." પાઇલટ કંઈ ન સમજ્યો.

એક વાગે સ્ટીમર કિનારે આવી પહોંચી. ખરેખર ફૉગના નસીબે આ વખતે પણ જોર કર્યું એમ કહેવું જોઈએ. અલબત્ત તે ૨૪ કલાક મોડો તો પડ્યો જ હતો. પણ જો આ સ્ટીમર ઊપડી ગઈ હોત તો પછી બીજા આઠ દિવસે જ સ્ટીમર મળે તેમ હતું અને વળી યોકોહામાથી અમેરિકા જતી સ્ટીમર આ હોંગકોંગથી ઊપડતી સ્ટીમરના ઉતારુઓ લઈને જ ઊપડતી હતી.

યોકોહામાથી અમેરિકાનો ગાળો લાંબો હોવાથી તેમાં એ ૨૪ કલાકની ખોટ પૂરી પાડી દેવાશે એમાં ફૉગને શંકા નહોતી.

કાર્નેટીક, ૭મી નવેમ્બરે સવારે ૫ વાગે ઊપડવાની હતી. એટલે હજુ ૧૬ કલાકનો વખત હતો.

ફૉગ એક હોટલમાં ઊતર્યો. પોતાના નોકરને તેણે બંદરે જઈ ટિકિટો ખરીદી લાવવા માટે મોકલ્યો. પાસ પારટૂટ દોડતો-દોડતો બંદરે પહોંચી ગયો. ત્યાં તેની નજર ફિક્સ ઉપર પડી.

"કેમ, તમે પણ અમારી સાથે જ અમેરિકા આવો છો?"

"હા જ તો," ફિક્સે કહ્યું.

"તો ચાલો આપણે ટિકિટો લાવીએ."

બંને ટિકિટ ઑફિસમાં ગયા. ટિકિટમાસ્તરે કહ્યું : "સ્ટીમર કાલે સવારે ઊપડવાની હતી તેને બદલે આજ સાંજે ઊપડશે."

"સરસ! ચાલો, ત્યારે હવે હું જઈને મારા શેઠને ખબર આપું. તમેય સામાન લઈને આવી પહોંચો." પાસ પારટૂટે ફિક્સને કહ્યું.

ફિક્સ ઘડીક ગભરાયો. પાછો તરત જ સ્થિર થઈ ગયો. તેણે કહ્યું : "પાસ પારટૂટ, ચાલો, જરા પડખેની હોટલમાં નાસ્તો કરીએ."

"ભલે, મારે ક્યાં વાંધો છે?"

એક નાની અંધારી હોટેલમાં તેઓ ઘૂસ્યા. કેટલાક ચીનાઓ અફીણ ફૂંકતા-ફૂંકતા ત્યાં ઢળી પડ્યા હતા.

ફિક્સે દારૂની બે બાટલી મંગાવી. જોતજોતામાં પાસ પારટૂટે પોતાના ભાગનો દારૂ ખલાસ કરી નાખ્યો.

"ચાલો, હવે ઊપડીએ, પછી મોડું થશે."

"હવે એની શી ઉતાવળ છે?"

"તમારે નહિ હોય, પણ મારે છે."

"પણ મારે એક ખાસ વાત તમને કહેવી છે."

"ખાસ વાત?"

"હા."

"તો પછી કાલ સ્ટીમરમાં જ કહેવાનું રાખો ને, ત્યાં નિરાંત હશે."

"ના, પણ મારે અત્યારે જ કહેવાની છે. અને એ તમારા શેઠ સંબંધે જ છે."

"એમ? શું છે?"

"હું કોણ છું તે જાણો છો?"

"અહો! મને લાગે છે કે એટલી તો મારામાં અક્કલ હશે. આપને સુધારક મંડળના સભ્યોએ બહુ મોટો ખર્ચ કરીને મારા શેઠની ભાળ રાખવા માટે મોકલ્યા; તે માટે મારે તમારો તથા તે સભ્યોનો આભાર માનવો પડશે."

"વાહ! ભાઈ વાહ! તમે પણ ભારે અક્કલ દોડાવી. ત્યારે હજુ તમે મને નથી ઓળખ્યો. આ બિલ્લો જોયો? હું તો ઇંગ્લૅન્ડનો ડિટેક્ટિવ છું અને તમારા શેઠ એક મોટા ઉઠાવગીર છે. શું એમ ને એમ એ કંઈ અર્ધા કલાકની તૈયારીએ કોઈ દુનિયાની સફર કરવા નીકળી જાય?"

“તમે આ શું કહો છો?” પાસ પારટૂટ બોલ્યો. “મારો શેઠ ચોર છે એમ?”

“હા જ તો. જુઓ ને તમે જે દિવસે લંડનથી ઊપડ્યા, તે જ દિવસના છાપામાં વાંચો ને.”

“જાઓ, જાઓ હવે.” પાસ પારટૂટે કહ્યું.

“હવે, તમને તમારા શેઠની શી ખબર હોય? તમે લંડનથી નીકળ્યા તે પહેલાં આગલે દિવસે તો તમે નોકરીમાં રહ્યા.”

“હા, ભલે, પણ હવે તેનું તમારે શું કરવું છે તે વાત કરો ને! એમાં મારી પાછળ શું લાગ્યા છો?”

“જુઓ, વાત એમ છે કે તમારા શેઠને પકડવા માટે મારે તમારી મદદ જોઈએ છે. હજુ ફૉગને પકડવા માટેનું વૉરંટ મને મળ્યું નથી. હું તેની રાહ જોઉં છું. એક-બે દિવસમાં આવી પહોંચશે, ત્યાં સુધી તમારા શેઠને અહીં કોઈ રીતે રોકી પાડો.”

“પણ –”

“અને જો એમાં આપણે સફળ થશું તો બૅંકે કાઢેલા ૪૦૦૦ પાઉન્ડના ઇનામમાં તમારો અરધોઅરધ હિસ્સો રહેશે.”

“બસ, હવે રાખો. એમ કદી નહિ બને. ભલે ને મારો શેઠ મોટો ચોર રહ્યો. પણ હું તો નોકર છું. મને તેની નોકરીથી પૂરતો સંતોષ છે. તમે મોટું રાજ્ય આપી દો તોપણ હું તમને મદદ નહિ કરી શકું.”

“ભલે, તો પછી કાંઈ નહિ. આપણી અત્યારની વાતચીતને ભૂલી જાઓ. અને ચાલો કંઈક પીણું લગાવીએ.”

“ભલે.”

પાસ પારટૂટે બીજો પ્યાલો ચડાવ્યો. તેની આંખો ઘેરાવા લાગી. ધીમેધીમે તે ખુરશીમાં વધારે ને વધારે ઢળવા લાગ્યો. થોડી વારમાં તે ઊંઘી ગયો.

“બસ, હવે વાંધો નહિ. સ્ટીમર વહેલી ઊપડવાની છે, તેની ફૉગને શી રીતે ખબર પડશે?”

પૈસા ચૂકવીને ફિક્સ હોટેલની બહાર નીકળી ગયો.

10. ડગલું ભર્યું કે ના હઠવું...

પોતાનો નોકર રાત પડી ગઈ છતાં ન આવ્યો એથી ફૉગ ઉશ્કેરાયો નહિ. સ્ટીમર હજુ આવતી કાલે સવારે ઊપડવાની છે, એમ તેને ખબર હતી; એટલે તે નિરાંતે પોતાને માટે પાથરવામાં આવેલી પથારીમાં સૂઈ ગયો.

સવાર પડી. રોજની ટેવ પ્રમાણે તેણે પોતાના નોકરને બોલાવવા માટે ઘંટડી વગાડી ત્યારે તેને ખાતરી થઈ કે નોકર હજુ સુધી આવ્યો નથી. બીજો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર કે વધારે તપાસ કર્યા વગર ફૉગ પોતાનો જે થોડોઘણો સામાન હતો, તે બેગમાં નાખીને હોટેલ બહાર જઈને એક ગાડી ભાડે કરી સીધો બંદર ઉપર ગયો. 'કાર્નેટીક' સ્ટીમર સવારે સાડા નવ વાગ્યાની ભરતીને વખતે ઊપડવાની હતી એમ તે જાણતો હતો.

બંદર ઉપર ગયો કે તરત તેને ખબર પડી કે સ્ટીમર ગઈ કાલ સાંજે ઊપડી ગઈ છે. ફૉગને હતું કે બંદર ઉપર સ્ટીમર અને નોકર બન્ને મળી રહેશે. અહીં બેમાંથી કોઈ ન મળ્યું. તે જરા આગળ ચાલવા લાગ્યો ત્યાં સામેથી એક માણસ તેની પાસે આવ્યો.

"આપ પણ મારી જેમ જ સ્ટીમર ચૂકી ગયા લાગો છો."

"હા જી, સ્ટીમર જાહેર કરેલા વખત કરતાં વહેલી ઊપડી ગઈ."

"આપની સાથે કોઈ નોકર નથી?"

"હતો, પણ ગઈ કાલ સાંજથી તેનો પત્તો નથી."

"તેનું નામ પાસ પારટૂટ હતું?"

"હા, તમે તેને ક્યાંથી ઓળખો?"

"અરે, રંગૂન સ્ટીમરમાં અમારે ખૂબ ગાઢ મિત્રાચારી બંધાઈ ગઈ હતી. તેણે પણ મને અત્યારે બંદર પર મળવાનું કહ્યું હતું."

"હા, પણ તે ગઈ કાલ બપોર પછી દેખાયો જ નથી."

"કદાચ સ્ટીમરમાં ઊપડી પણ ગયો હોય!"

"શી ખબર!"

"પણ હવે કરવું શું? હવે બીજા બાર દિવસ સુધી અહીં સ્ટીમર માટે પડ્યા રહેવું પડશે! સ્ટીમરવાળાઓની આવી અનિયમિતતાથી આપણે કેટલું હેરાન થવું પડતું હશે, તેનો કંઈ એ લોકોને ખ્યાલ છે?" ફિક્સે કહ્યું.

તેના મનમાં આનંદનો પાર નહોતો. ૮ દિવસમાં વૉરંટ આવી જ જવું જોઈએ. ઘડી વાર ફૉગને કેદી તરીકે પકડવાનું ભવિષ્યનું દૃશ્ય તેની નજર આગળ તરવા લાગ્યું. ફૉગે તેનું આ આનંદજનક દૃશ્ય એક જ વાક્યમાં તોડી નાખ્યું : "અહીં બંદર ઉપર બીજી નાની બોટો રાખવામાં આવતી હોવી જોઈએ, નહિ?" એમ કહીને તે ડેક બાજુ ચાલવા લાગ્યો. ફિક્સ પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો.

લગભગ ત્રણ કલાક સુધી તે હોંગકોંગના વિશાળ બંદર ઉપર ફર્યો. એકેએક વહાણવાળાને ધીરજપૂર્વક પૂછ્યું, પણ કાં તો કોઈ વહાણમાં હજુ માલ ભરાતો હતો, કાં તો કોઈમાંથી માલ ઠલવાતો હતો. ફૉગ હિંમત ન હાર્યો. આખરે તેને એક માણસ મળ્યો.

"આપ કોઈ બોટની તપાસમાં છો?"

"હા, તારી પાસે એકેય તૈયાર બોટ છે?"

"હા, ૪૩ નંબરની બોટ મારી છે. આખા બંદરમાં તેનો જોટો નથી."

"ઝડપમાં કેવીક છે?"

"કલાકે આઠથી નવ માઈલ તો સહેલાઈથી કાપી નાખે. ચાલો જુઓ તો ખરા."

"ચાલો."

બન્ને જણ તે બોટ પાસે ગયા. ફિક્સ પણ પાછળપાછળ હતો જ.

"આપને ફરવા જવા માટે જ જોઈતી હશે કેમ?"

"ના, ફરવા કરતાં સ્હેજ વધારે."

"એટલે?"

"એટલે કે અહીંથી યોકોહામા સુધી આ બોટને લઈ જવી છે."

"હેં! ખલાસીની આંખો જરા પહોળી થઈ.

"હા, મશ્કરી નથી, હું સ્ટીમર ચૂકી ગયો છું, અને ૧૪મીએ મોડામાં મોડું મારે યોકોહામા પહોંચી જ જવું જોઈએ. ત્યાંથી મારે અમેરિકાની સ્ટીમર પકડવાની છે."

"સાહેબ, એ જરા આકરું છે. મારી બોટનું એ ગજું નથી. માફ કરજો."

"અરે, પણ તને રોજના ૧૦૦ પાઉન્ડ આપું, અને જો વખતસર મને પહોંચાડી દે તો ઇનામના ૨૦૦ પાઉન્ડ જુદા."

"સાચોસાચ?"

"ચોક્કસ."

ખલાસીએ દરિયા તરફ નજર નાખી. પોતાની નાની સ્ટીમર ઉપર નજર નાખી. તેના મનમાં ગડમથલ ચાલતી હોય એમ લાગ્યું. ફિક્સના દિલમાં શું થતું હશે. તે તો આપણે સમજી શકીએ છીએ.

"કેમ, શો વિચાર છે?" ફૉગે પૂછ્યું.

"સાહેબ, આમાં મારા સારા માણસો તથા વહાણનું જોખમ છે. આવે વખતે આવી નાની સ્ટીમરમાં આવી મોટી સફર ન થઈ શકે. અને યોકોહામા કંઈ પાસે છે? ૧૬૫૦ માઈલ દૂર છે."

"બસ, ફક્ત એટલું જ?"

"પણ આપણે એમ કરીએ તો?" ખલાસીએ યુક્તિ કાઢી.

"શું?" ફૉગે પૂછ્યું. ફિક્સ પણ એકકાને આ વાત સાંભળી રહ્યો હતો.

"અહીંથી આપણે સીધા નાગાસાકી જઈએ એ અહીંથી ૧૧૦૦ માઈલ છે. અને નહિ તો શાંગહાઈ જઈએ તો ફક્ત ૮૦૦ માઈલ જ છે. શાંગહાઈ જવામાં એક ફાયદો એ કે આપણે બોટ કાંઠે જ હાંકવી પડે, અને વળી દરિયાના પ્રવાહનો લાભ મળી જાય."

"પણ મારે તો યોકોહામાથી ઊપડતી અમેરિકાની સ્ટીમર પકડવી છે."

"હા, પણ એ સ્ટીમર કંઈ યોકોહામાથી નથી ઊપડતી, એ તો શાંગહાઈથી ઊપડે છે. અને વચ્ચે યોકોહામા રોકાય છે."

"તને ચોક્કસ ખાતરી છે?"

"હા, હા."

"તો સ્ટીમર સાંજના ૭ વાગે, એટલે આપણી પાસે હજુ ચાર દિવસ છે. કલાકના ૮ માઈલની ઝડપે આપણે શાંગહાઈ બરાબર વખતસર પહોંચીશું."

"તો પછી ક્યારે ઊપડશું?"

"એક કલાકમાં. થોડુંક બજારમાં ખરીદવાનું છે તે ખરીદીને તરત જ ઊપડશું."

"તો પછી આપણે ભાવ તો નક્કી કર્યો તે કબૂલ છે ને? તું જ આ સ્ટીમરનો માલિક છે ને?"

"હા, મારું નામ જૉહ્ન બંસ્બી; મારી બોટનું નામ 'ટાંકાડેરે.'"

"કંઈ આગળથી ભારે રકમની જરૂર પડશે?"

"જેવી તમારી મરજી."

"તો લે, આ ૨૦૦ પાઉન્ડ," તેણે કહ્યું, અને તરત જ તે ફિકસ તરફ ફર્યો. "આપને પણ કંઈ ખાસ વાંધો ન હોય તો મારી સાથે ચાલો."

"હા જી, આપનો ઉપકાર. હું આપને હમણાં એ જ કહેવાનો હતો. ફિકસે જવાબ આપ્યો.

"તો પછી આપણે અરધા કલાકમાં તૈયાર થઈ જઈએ. હું જરા પોલીસ ઑફિસમાં જઈને મારા નોકર સંબંધે તપાસ કરીને ખબર આપવાનું કહેતો આવું."

ત્રણ વાગ્યા. ૪૩ નંબરની એક નાની બોટના સઢ ખુલ્લા મૂકવામાં આવ્યા હતા. તેજી ઘોડાની જેમ તે ઊપડવા માટે તૈયાર દેખાતી હતી. જૉહ્ન બંસ્બી ગર્વથી પોતાની નાની સ્ટીમર પરના નોકરોને હુકમ આપી રહ્યો હતો. સ્ટીમરમાં બીજા ચાર જ માણસો હતા.

"સ્ટીમરમાં ફૉગ તથા ફિકસ માટે એક નાની જુદી જગ્યા તૈયાર કરી રાખી હતી. ફિકસે પોતાની જગ્યા લેતાં-લેતાં વિચાર કર્યો : "આ ગમે તેવો બદમાસ હશે, પણ રીતભાતમાં તો કોઈ પણ ગૃહસ્થને શરમાવી દે તેવો છે."

'ટાંકાડેરે' ઊપડી.

11. હિમ્મતે મર્દા તો...

આ ઋતુમાં ૮૦૦ માઈલની સફર એ કંઈ નાનુંસૂનું સાહસ ન હતું.

"મારે તને વારંવાર કહેવાની જરૂર નથી કે સ્ટીમરની ઝડપ જરા વધારે રાખજે." ફૉગે સ્ટીમર ઊપડ્યા પછી કહ્યું.

"સાહેબ, મારા પર ભરોસો રાખો. હું કોઈ વાતની ખામી આવવા નહિ દઉં."

"એમ તો મને તારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે." ફૉગે કહ્યું.

ફૉગ બહાર ડેક ઉપર ખુરશી નાખીને લાંબા પગ કરીને સિગારેટના ધુમાડા કાઢતો દિવસનો મોટો ભાગ બેસી રહેતો. ફિક્સ જાણતો હતો કે ફૉગ બહુ જ ઓછાબોલો છે, એટલે તે એક બાજુ બેસી રહેતો. તેને ખાતરી થવા લાગી કે શિકાર હવે પાસે છતાં દૂર ને દૂર જતો જાય છે. ફૉગ હવે અમેરિકા જ રોકાવાનો, એમાં તેને શંકા ન હતી. ઇંગ્લૅન્ડથી સીધા અમેરિકા ન જતાં આ ઊંધે રસ્તે તેણે અમેરિકા જવાનું ઠરાવ્યું, એમાં તેની બુદ્ધિ બરાબર ચાલી હતી, એમ ફિક્સ માનતો હતો. કારણ કે એ રસ્તો વધારે સહીસલામત હતો, અને વળી પોતે ચોરેલી રકમને વાપરી નાખવાને, આથી સારો માર્ગ કયો? અમેરિકામાં ગયા પછી આ માણસનું શું કરવું, એ સવાલ હતો.

ફૉગને ફક્ત તેના નોકર વિષે જ વિચાર કરવાનો હતો. તેને મનમાં એમ તો હતું કે કદાચ પાસ પારટૂટ છેલ્લી ઘડીએ પણ 'કાર્નેટીક'માં ચડી ગયો હશે.

પહેલો દિવસ બરાબર સહીસલામત રીતે પસાર થઈ ગયો. વહાણે લગભગ ૧૦૦ માઈલ કાપી નાખ્યા હતા.

બીજે દિવસે સવારે હવા જરાક જોર કરવા લાગી હતી. પણ તેથી ગભરાવા જેવું કાંઈ નહોતું. પવન કિનારાની બાજુથી આવતો હતો, એટલે વહાણ કિનારા તરફ ઘસડાવાનો સંભવ નહોતો.

ભોજન વખતે ફૉગે ફિક્સને પણ આમંત્રણ આપ્યું. ફિક્સ ના ન પાડી શક્યો. તેણે સંકોચથી કહ્યું : "હું આપની જેમ છૂટથી પૈસા ખરચી શકું તેવી સ્થિતિ નથી. તોપણ આ માર્ગમાં થતા ખર્ચમાં અર્ધો હિસ્સો મારો ગણજો."

"ના ના, એનો તમારે વિચાર જ ન કરવો."

"પણ, મારો એ બાબતમાં ખાસ આગ્રહ છે."

"ના, પણ એ તો મારી ખીસાખરચીમાં ગણી લેવાશે."

ચર્ચા આગળ ન ચાલી. દરમિયાન વહાણ ખૂબ ઝડપથી પ્રગતિ કરી રહ્યું હતું. તે દિવસે સાંજ સુધીમાં લગભગ ૨૨૦ માઈલનું અંતર સ્ટીમરે કાપી નાખ્યું. ફૉગને આશા બંધાઈ કે યોકોહામા સુધીમાં તેના દિવસનો સરવાળો બરાબર મળી રહેશે.

બીજે દિવસે સવારે ફો-ફાઈનની સામુદ્રધુનીમાં તે વહાણે પ્રવેશ કર્યો. અહીં દરિયો જરા વધારે તોફાની જણાતો હતો. એટલું જ નહિ, પણ અહીં પવનનું તોફાન જરા વધારે જોરમાં દેખાતું હતું.

કેપ્ટન ડેક ઉપર ઊભો-ઊભો આકાશ સામું જોતો હતો.

"કેમ, શું લાગે છે?" ફૉગે પૂછ્યું.

"સાચી વાત કહું તો એમ છે કે તોફાન ચડી આવે છે."

"દક્ષિણ તરફથી કે ઉત્તર તરફથી?"

"દક્ષિણ દિશામાંથી."

"ત્યારે વાંધો નહિ. આપણી સ્ટીમરને પરાણે પણ વધારે ઝડપથી ચાલવું પડશે."

"હા, તમારા પૂરતી એ વાત ઠીક છે."

સ્ટીમરના કેપ્ટનની અટકળ સાચી હતી. થોડી જ વારમાં આકાશ ઘેરાઈ ગયું. અને ધોધમાર વરસાદ વરસવો શરૂ થઈ ગયો. સ્ટીમર જાણે હમણાં જ દરિયાની સપાટી પરથી ઊડી પડશે, એમ લાગતું હતું. સ્ટીમર જાણે સમુદ્ર ઉપર ઠેકડા મારવા લાગી.

આખો દિવસ આ રીતે પસાર થયો. સ્ટીમરનો કેપ્ટન આખો દિવસ સુકાન હાથમાં ઝાલીને જ ઊભો હતો.

સાંજ પછી વળી બીજી આપદા ઊભી થઈ. પવનની દિશા દક્ષિણની હતી, તે બદલાઈ વાયવ્યની થઈ, અને તોફાન પણ વધતું ચાલ્યું. જૉહ્ન બંસ્બી અને તેના સાથીઓ શું કરવું, તેની વિમાસણમાં પડ્યા.

થોડી મસલતને અંતે કેપ્ટન ફૉગ પાસે આવ્યો. "મને લાગે છે કે આપણે પડખેના કોઈ બંદરે વહાણને નાંગરવું પડશે."

"હા, મને પણ એમ લાગે છે." ફૉગે કહ્યું.

"ત્યારે કયે બંદરે નાંગરીશું?"

"મને તો એક જ બંદરની ખબર છે!"

"કયું?"

"શાંગહાઈ." ફૉગે શાંતિથી કહ્યું.

જૉહ્ન બંસ્બી આ જવાબથી જરા ડઘાઈ ગયો. પણ તરત તે ફૉગનો મક્કમ નિશ્ચય સમજી ગયો. "ભલે, જે થવું હોય તે થાય, શાંગહાઈ તરફ જ મારી મૂકીએ."

રાત્રિ ભયંકર હતી. સ્ટીમર હજુ સુધી તરતી હતી, તે એક ચમત્કાર જ ગણાવો જોઈએ, ફૉગ રાત્રે પણ ડેક ઉપર જ પડી રહ્યો હતો. તેની નજર ઉત્તર દિશા તરફ જ હતી. ફિકસ પથારીમાં ઊંધું માથું નાખીને પડ્યો હતો.

સવારે તોફાન તો એવું ને એવું હતું, પણ પવન વળી પાછો અગ્નિકોણનો થયો અને ઉત્તર તરફ વહાણની ગતિ વધી. કિનારો ધુમ્મસની વચ્ચે કોઈ-કોઈ વાર સહેજ દેખાતો હતો, પણ એકેય વહાણ નજરે પડતું ન હતું.

બપોર પછી તોફાન કંઈક શાંત પડ્યું. વહાણના સઢ પાછા ખુલ્લા મૂકવામાં આવ્યા. સ્ટીમર જરા સ્થિરપણે ચાલવા લાગી. કેપ્ટને ફૉગને હર્ષ સાથે જાહેર કર્યું કે હવે શાંગહાઈ માંડ

૧૦૦ માઈલ દૂર હશે. તે દિવસે સાંજે જો તેઓ શાંગહાઈ પહોંચે તો તેમને યોકોહામાની સ્ટીમર જરૂર મળી જાય; પણ વચ્ચે નડેલા તોફાનને લીધે જે ઢીલ થઈ, તેથી તેઓ સાંજ પહેલાં શાંગહાઈ પહોંચી શકે તેમ નહોતું.

પવન સાવ પડી ગયો. બપોરના બાર વાગે સ્ટીમર શાંગહાઈથી ફક્ત ૪૫ માઈલ દૂર રહી. હજી છ કલાક હતા. બધા ડેક ઉપર ઊભા-ઊભા આતુરતાથી શાંગહાઈના બંદરની દિશામાં તાકી રહ્યા હતા. સ્ટીમર તો કલાકના નવ માઈલની ઝડપે વધ્યે જતી હતી. એક-એક ક્ષણની અત્યારે ગણતરી ગણાતી હતી.

સાંજના છ વાગ્યા. શાંગહાઈ ફક્ત ૧૦ માઈલ દૂર હતું. ડેક ઉપરથી શાંગહાઈ નગર જોઈ શકાતું હતું.

સાત વાગે શાંગહાઈ ફક્ત ત્રણ માઈલ દૂર રહ્યું. જૉહ્ન બંસ્બીએ જોયું કે ૨૦૦ પાઉન્ડનું ઇનામ હાથમાંથી સરકી પડ્યું કે પડશે. તેણે ફૉગની સામું જોયું. ફૉગ ખુરશી પર આડો પડ્યો હતો.

એ જ ક્ષણે દૂર કાળા ધુમાડાનો ગોટો દેખાયો. આ ધુમાડો શાંગહાઈથી ઊપડતી અમેરિકન સ્ટીમરનો જ હતો.

"હત્ તારી! સ્ટીમર તો ઊપડી!"

"તો સ્ટીમરને ખબર આપો."

સ્ટીમર ઉપર નાની એવી તોપ હતી. તે ભરેલી તૈયાર જ રાખવામાં આવતી હતી.

જૉહ્ન બંસ્બી તેને દીવાસળી ચાંપવાની તૈયારીમાં જ હતો ત્યાં ફૉગે કહ્યું : "પહેલાં વાવટો ફરકાવો. આપણે મુશ્કેલીમાં છીએ એમ આપણા વાવટાથી જણાવવું જોઈએ."

જાણે ફૉગ જ કેપ્ટન હોય, તેમ જૉહ્ને તેના કહ્યા પ્રમાણે વાવટો ફરકાવ્યો.

ફૉગે કહ્યું : '"જામગરી ચાંપો."

બે ક્ષણમાં તો દરિયા ઉપર આ નાની તોપ ફૂટવાનો અવાજ ગાજી ઊઠ્યો.

12. લાંબા નાકનો ખેલ

'કાર્નેટીક' સ્ટીમર ૭મી નવેમ્બરે હોંગકોંગથી યોકોહામા તરફ ઊપડી. સ્ટીમર ઊપડવાની તૈયારી જ હતી ત્યાં એક અરધા ગાંડા જેવો માણસ શ્વાસભેર દોડતો-દોડતો સ્ટીમરના ડેક ઉપરના દાદરા ઉપર ચડી ગયો. ખલાસીઓ તો આવા દેખાવથી ટેવાયેલા હતા, એટલે તેમણે તો તે પડતા-આખડતા માણસને બાવડું પકડી ઉપર ખેંચી લીધો. આ માણસને આપણે ઓળખીએ છીએ. તે પાસ પારટૂટ હતો.

આપણે તેને પેલી હોટેલમાં છોડ્યો હતો. તેને ફિકસે અફીણનું ઘેન આપ્યું હતું. તે ઘેન ઊતર્યા પછી તેણે જોયું કે સાંજ પડવા આવી છે, એટલે ત્યાંથી મુઠ્ઠીઓ વાળીને બંદર તરફ દોડ્યો. અને તે ઊપડતી સ્ટીમરમાં ચડી ગયો.

જ્યારે તે જરા હોશમાં આવ્યો ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે હવે શેઠ મળશે ત્યારે મારે શું જવાબ દેવો! તેણે બીતાં-બીતાં શેઠની કૅબિન ક્યાં છે, તેની તપાસ કરવા માંડી. પણ આ સ્ટીમર ઉપર ફૉગ નામનો કોઈ ઉતારુ હતો જ નહિ. વધારે ખાતરી કરવા માટે તેણે કૅબિનના ઉતારુઓની યાદી પણ તપાસી જોઈ. તે પહેલાં નવાઈ પામ્યો. પછી તેને પાછલી વાત યાદ આવી. ફિકસ તેની નજર સામે તરવા લાગ્યો. "શેઠને સ્ટીમર વહેલી ઊપડવાના ખબર મેં આપ્યા જ નહિ. પેલા દુષ્ટે પણ જરૂર અફીણ જ આપેલું, હવે શું થશે? શેઠ જરૂર સ્ટીમર ચૂકી ગયા, હું હવે ક્યાં જાઉં? ખિસ્સામાં પાઈ પણ છે નહિ. આ તો ઠીક છે કે મેં ટિકિટો આગળથી કઢાવી રાખી છે. એટલે યોકોહામા સુધી ખાવાની પંચાત નથી. પણ પછી? મારા શેઠ તો અત્યારે પકડાઈ ગયા હશે. પેલો દુષ્ટ ફિકસ કેવો રાજી થતો હશે? શું કરું!"

૧૩મી નવેમ્બરે 'કાર્નેટીક' સ્ટીમર યોકોહામાના બારામાં પહોંચી પાસ પારટૂટ નિરાશ હૈયે આ વિચિત્ર ગણાતા દેશના કિનારા પર પહેલવહેલો ઊતર્યો. તેના દિલમાં ઉત્સાહ જરા પણ ન હતો.

કિનારે ઊતર્યા પછી ક્યાં જવું? શું કરવું? તે મોટો સવાલ હતો. તેને થયું કે અહીંના ફ્રેંચ એલચી અથવા તો ઇંગ્લાંડના એલચીને મળી મારી હકીકત જણાવું. પણ તેમાં પોતાના શેઠની વાત પણ આવી જાય. અને તેમાં તો જોખમ હતું. એટલે તે વિચાર માંડી વાળ્યો. પેટને માટે કંઈક તૈયારી કરવી પડશે, એમાં તેને શંકા નહોતી. તે શહેરમાં ફરવા લાગ્યો. રંગબેરંગી માણસો બજારમાં ફરતા હતા. યુરોપિયનો પણ ત્યાં દેખાતા હતા. જાપાનીઓ પણ પોતપોતાના કામમાં મશગૂલ બનેલા નજરે પડતા હતા. ફ્રેંચમેન કંઈ કોઈની પાસે ખાવાનું માગવા તો ઓછો જ જાય? લગભગ આખો દિવસ રખડ્યો. આખરે થાક્યો. ક્યાં જવું, કોની પાસે આશરો માગવો? એક રસ્તાની બાજુ ઉપર તે વિચાર કરતો બેઠો, ભૂખ અને થાકથી લોથ થઈ ગયેલું તેનું શરીર ક્યારે ઢળી પડ્યું તેની તેને ખબર ન પડી.

જાગ્યો ત્યારે સવાર થઈ ગયું હતું. થાક નહોતો, પણ તેના બદલામાં ભૂખ ઊપડી હતી. ખીસામાં ઘડિયાળ સિવાય એક પણ વેચી શકાય એવી વસ્તુ ન હતી. પણ ઘડિયાળ વેચતાં તેનો જીવ ન ચાલ્યો. આખરે પોતાનાં કપડાં વેચવાનો વિચાર તેણે કર્યો. એક જૂનાં કપડાં વેચનારની દુકાને તે ગયો અને જાપાનીઝ ફાટલાં કપડાં પહેરીને પોતાનાં કપડાં તેણે તેને આપ્યાં, અને બદલામાં થોડા પૈસા તેણે ખિસ્સામાં મૂક્યા. તરત તે પેલા પૈસા લઈને એક હોટેલમાં પેઠો અને આ બધા પૈસા તેણે ખાવામાં તે જ ઘડીએ ખલાસ કર્યા. પેટમાં ભાર થયો. પછી મગજનો ભાર કંઈક ઓછો થયો; તે બજારમાં ફરવા લાગ્યો. તેને મનમાં થયું કે લાવ બંદર ઉપર જઈને અમેરિકાની સ્ટીમરોમાં ક્યાંક રસોયાની નોકરી હોય તો તપાસ કરું. તે બંદર

ઉપર ગયો પણ તેના આ વિચિત્ર – ફાટેલા પોશાકમાં તેને કોણ નોકર તરીકે રાખે? ત્યાંથી પાછો ફર્યો. રસ્તામાં એક મોટું પાટિયું તેણે જોયું, તેમાં લખ્યું હતું : "છેલ્લો દિવસ, છેલ્લો દિવસ, પછી કંપની અમેરિકા ઊપડી જાય છે. લાંબા નાકનો ખેલ આજે પહેલી જ વાર ને છેલ્લી વાર ભજવી બતાવવામાં આવશે."

તે અંદર ઘૂસ્યો, તેણે તે કંપનીના માલિકને શોધી કાઢ્યો. તેની પાસે જઈને તે ઊભો રહ્યો.

"કેમ, શું કામ છે?" માલિકે પૂછ્યું.

"આપને એકાદ નોકરની જરૂર છે?" પાસ પારટૂટે કહ્યું.

"નોકર! અરે ભલા માણસ! મારે આ બે નોકરો છે. બિચારા ખાવુંપીવું જ માગે છે ને આખો દિવસ કામ આપે છે."

"તો પછી મને તમે રાખી શકો તેમ નથી, એમ ને?"

"ના."

"અરે ભગવાન! જો મને નોકરી મળી હોત તો બીજું કંઈ નહિ પણ અમેરિકા સુધી તો તમારી સાથે પહોંચી જાત!" કહીને તે ચાલવા માંડ્યો.

"ઊભો રહે, ઊભો રહે," માલિકે તેને પાછો બોલાવ્યો.

"તું ફ્રેંચ છો કેમ?"

"હા પારિસનો વતની છું."

"નાટક કરતાં આવડે છે?"

"કર્યું નથી પણ આવડે ખરું."

"ત્યારે જો, મારે એક વિદૂષકની જરૂર છે. જો ફ્રાંસમાં જાપાનીસ વિદૂષક કામ આવે તો જાપાનમાં ફ્રાંસના વિદૂષક જરૂર શોભે."

"હા, હા, જરૂર."

"આમ શરીરમાં તાકાત પણ ઠીક છે, નહિ?"

"હોવે. એમાંય ખાઈને ઊઠું ત્યારે ખાસ વધારે."

"અને તને ગાતાં પણ આવડતું હશે?"

"હા."

"પણ આજના ખેલમાં કદાચ ઊંધે માથે થવાનું આવશે. ફાવશે ને?"

"બધુંય ફાવશે."

પાસ પારટૂટને થોડીક નિરાંત થઈ. અમેરિકા સુધી તો વાંધો નહિ આવે.

*

ખેલનો વખત થયો. થિયેટરમાં માણસો ચિક્કાર ભરાઈ ગયા. એક પછી એક કાર્યક્રમો

થવા લાગ્યા. લોકો 'લાંબા નાક'નો ખેલ જોવા માટે ખૂબ આતુર હતા. એટલે એ કાર્યક્રમ સૌથી છેલ્લો રાખવામાં આવ્યો હતો.

આખરે તેનો પણ વખત થયો. રંગભૂમિ ઉપર વિચિત્ર પ્રકારના પોશાકો પહેરેલાં માણસો દેખાય. સૌથી નવાઈ તો એ હતી કે દરેકને પાંચથી દશ ફૂટ લાંબું નાક હતું. અલબત્ત તે વાંસનું હતું, એમ ચોખ્ખું દેખાઈ આવતું હતું છતાં તેનાથી દેખાવ બહુ જ હાસ્ય ઉપજાવે એવો થતો હતો. કોઈનું નાક સીધું, તો કોઈનું શીંગડાની જેમ વાંકવાળું તો કોઈનું ચિત્રામણ કરેલું હતું. દરેક જણ જાતજાતના અંગકસરતના ખેલ કરતો હતો. કોઈ કમાન વળે, તો કોઈ ઊંધે માથે થાય. એક જણના નાક ઉપરથી બીજો જણ ટપી જાય, આવું બધું ખૂબ ચાલ્યું. છેવટે 'પિરામિડ'નો પ્રયોગ આવ્યો. બધા લાંબા નાકવાળા 'પિરામિડ'ના આકારમાં ગોઠવાઈ ગયા. બધા એકબીજાના ખભા ઉપર ઊભા રહેવાને બદલે નાક ઉપર ઊભા રહ્યા હતા, એ આ પિરામિડની ખાસિયત હતી. સૌથી નીચે પાસ પારટૂટને રાખવામાં આવ્યો હતો.

પિરામિડ બરાબર ગોઠવાઈ ગયો. થિયેટર તાળીઓના ગડગડાટથી ગાજી ઊઠ્યું. એકાએક આખો પિરામિડ હલી ઊઠ્યો અને કડડભૂસ બધા નીચે પડ્યા. સ્ટેજ ઉપરથી એક માણસ પોતાના દસ ફૂટ લાંબા નાક સહિત દોડ્યો, અને પ્રેક્ષકોને બેસવાની ગેલેરી પર 'એ રહ્યા... એ રહ્યા શેઠ' કરતો એ ધૂસી ગયો.

તે પાસ પારટૂટ હતો.

"કોણ, તું?"

"હા, હું જ છું."

"તો હવે, વાર શું કામ કરે છે? સ્ટીમર ઉપર પહોંચી જઈએ."

"ફૉગ અને પાસ પારટૂટ થિયેટરમાંથી બહાર નીકળ્યા. દરવાજામાં જ કંપનીનો માલિક ધૂંઆપૂંઆ થતો ઊભો હતો. ફૉગના ખિસ્સામાંથી નોટોનો એક થોકડો એના હાથમાં પડ્યો અને તે શાંત થઈ ગયો.

૬।। વાગે સ્ટીમર ઊપડવાને વખતે તે બન્ને અમેરિકાની મેઈલ સ્ટીમર ઉપર પહોંચી ગયા.

13. ફિકસનું શું થયું?

શેઠ ને નોકર આવી વિચિત્ર રીતે પાછા એકઠા થઈ ગયા. કોણ જાણે ક્યાંથી પણ ફૉગને તે સર્કસમાં જ જવાનું સૂઝી આવ્યું. પાસ પારટૂટની વિચિત્રતા ફૉગ બરોબર જાણી જ ગયો હોવો જોઈએ. ફૉગ પોતે પણ ક્યાં ઓછો વિચિત્ર હતો? 'ટાંકાડેરે' વહાણ ઉપરથી તે સીધો શાંગહાઈથી યોકોહામા તરફ ઊપડેલી સ્ટીમરમાં ચડી ગયો. યોકોહામા આવીને તરત જ બંદર ઉપર તપાસ કરી. હોંગકોંગથી આવેલી સ્ટીમરમાં પાસ પારટૂટ નામનો એક ઉતારુ અહીં સુધી આવ્યો છે, તેમ તેને બાતમી મળી. તરત જ તે પાસ પારટૂટની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે, તે સમજી ગયો. અને સર્કસમાં તે પાસ પારટૂટની શોધમાં ગયો. જો પાસ પારટૂટની નજર ન પડી હોત તો ફૉગ તેને શોધી શકત જ નહિ. કારણ કે તેના લાંબા નાકવાળા પોશાકથી તે સાવ વિચિત્ર જ બની ગયો હતો.

પણ બધું પતી ગયું. વખતસર તેઓ સાનફ્રાંસિસ્કો તરફ ઊપડતી 'જનરલ ગ્રાંટ' નામની મોટી સ્ટીમરમાં બેસી ગયા. સ્ટીમર પાસિફિકનાં શાન્ત પાણી કાપતી અમેરિકાના બીજા કિનારા તરફ ધસી રહી હતી.

ફિકસનું શું થયું? તે ક્યાં હશે? એ આ સ્ટીમર ઉપર જ હતો. યોકોહામા પહોંચીને તે ફૉગથી જુદો પડ્યો. ત્યાંના બ્રિટિશ સરકારના એલચીની ઑફિસે ગયો. ત્યાં ઇંગ્લાંડથી મંગાવેલું વૉરંટ આવી ગયું હતું. પણ હવે શા કામનું? હવે તો ઇંગ્લાંડની સરકારની હદ હોય એવું એક પણ સંસ્થાન આવે ત્યાં જ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે. ફૉગ અમેરિકા જવાનો એ તો ચોક્કસ. તરત જ તેણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો. 'જનરલ ગ્રાંટ' સ્ટીમરમાં તેણે પોતાની જગ્યાની ગોઠવણ કરી નાખી;

સ્ટીમર ઊપડ્યાને બે-ત્રણ દિવસ થયા હશે. પાસ પારટૂટ ડેક ઉપર ટહેલી રહ્યો હતો; ત્યાં તેની નજર ફિકસ ઉપર પડી. તે શિકારની જેમ તેની પાસે પહોંચી ગયો; અને ફિકસ કાંઈ બોલે, અથવા પાસ પારટૂટ પોતે કાંઈ જુએ, તે પહેલાં આસપાસ ફરતા લોકોના દેખતાં એક તમાચો તેણે ફિકસના મોઢા પર જોરથી લગાવી દીધો. ફિકસ તરફથી તેવા જ જવાબની રાહ જોતો તે ઊભો. પણ ફિકસ તો નિરાંતે ઊભો હતો!

"કેમ, હવે એથી કાંઈ વધારે કરવાનો વિચાર છે?"

પાસ પારટૂટનો જુસ્સો જરા નરમ પડી ગયો. "ના. હાલ આટલું બસ છે. પછી જોઈ લઈશું."

"તો પછી મારે તમારું કામ છે."

"હજુ મારું કામ છે?"

"હા, અને તે તમારા શેઠના લાભની વાત છે."

પાસ પારટૂટ ફિકસના આ અણધાર્યા વર્તનથી જરા પાછો પડી ગયો. તેઓ બન્ને એક ખૂણા પર ગયા.

"તમે મને ઠીક ચખાડી. મેં ધાર્યું જ હતું. પણ હવે તો મારી વાત સાંભળો. અત્યાર સુધી તમારા શેઠની આડે મુશ્કેલીઓ ઊભી કરવાનું કામ હું કરતો હતો; હવે હું તમારા શેઠની મુસાફરી કેમ ઝડપથી પૂરી થાય, તે માટે તેમને મદદ કરવાનો."

"એમ, ત્યારે તો મારા શેઠ શાહુકાર છે, એમ આખરે ખાતરી થઈ ને?"

"ના, ના, તમારા શેઠ ચોર છે, એ વિશે તો મને શંકા છે જ નહિ. જ્યાં સુધી મિ. ફૉગ

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની હદમાં હતા, ત્યાં સુધી તેને અટકાવવા માટે જ મેં પ્રયત્નો કર્યા હતા. કલકત્તામાં તમારા પર કેસ ચાલ્યો તે મારું કામ હતું. હોંગકોંગમાં પણ તમને જુદા પાડવાનું કારણ આ જ હતું. પણ હવે ફૉગ ઇંગ્લાંડ તરફ પાછા જાય છે, એમાં મને શંકા નથી. એટલે હવે તો જેમ બને તેમ તે વહેલા ઇંગ્લાંડ પહોંચે એમાં મારે લાભ છે.''

આટલી સ્પષ્ટ રીતે ફિકસે પોતાની વાત પાસ પારટૂટ પાસે મૂકી, તે જોઈને તે નવાઈ પામ્યો.

''તો બસ, હવે આપણે મિત્રો ને?'' ફિકસે કહ્યું.

''ના, મિત્રો નહિ; સાથીદાર ખરા. પણ એમાંય મને કાવતરાની ગંધ આવી તો પછી હું શું કરીશ તે કહેવાય નહિ.''

''કબૂલ.''

૩જી ડિસેમ્બરે 'જનરલ ગ્રાંટ' સાનફ્રાંસિસ્કોના 'સોનેરી દરવાજા'માં દાખલ થઈ. પાસ પારટૂટના આનંદનો પાર ન હતો. ફૉગે નક્કી કરેલા દિવસે જ તેઓ અમેરિકાને આ કિનારે ઊતર્યા હતા.

ફૉગે નીચે ઊતરીને પહેલાં તો ન્યુયોર્ક તરફ ઊપડતી ગાડીના વખતની તપાસ કરી લીધી. તે ગાડી ઊપડવાને હજુ બાર કલાકની વાર હતી. બંદરેથી તેઓ સીધા એક મોટી હોટેલમાં ગયા. ઘણા વખતે પાછું તેમને આવું મોટું શહેર જોવા મળ્યું. પાસ પારટૂટને લાગ્યું કે પોતે ઇંગ્લાંડમાં જ પાછો આવી ગયો છે.

હોટેલમાં સામાન રાખીને તેઓ થોડો વખત શહેર જોવા માટે નીકળ્યા. રસ્તામાં એક જગ્યાએ તેઓએ મોટો કોલાહલ સાંભળ્યો. થોડી વારે તેઓની નજરે એક મોટી માનવમેદની પડી. હૈયેહૈયું દળાય એવી ભીડમાં કાન પડ્યું સંભળાય નહિ એટલો અવાજ થઈ રહ્યો હતો. ફૉગને કાંઈ સમજાયું નહિ કે આ શું છે. કોઈ-કોઈ વાર 'કેમરફિલ્ડની જે! મોડીબોયની જે' એવા પોકારો થતા હતા. કાંઈક રાજકીય બાબતની ધમાલ હોવી જોઈએ.

આ ધમાલમાં આપણે ભળી ન જઈએ અને નિરાંતે જોઈ શકીએ, એમ માનીને ફૉગ તથા પાસ પારટૂટ એક દુકાનના પગથિયા પાસે ઊભા રહ્યા.

ધીમે-ધીમે બૂમો વધવા લાગી. 'મારો, મારો'ના પોકારો સંભળાવા લાગ્યા. લોકો વિખેરાવા લાગ્યા. હવામાં દંડાઓ ઊછળતા દેખાવા લાગ્યા. એકાએક એક મોટું ટોળું તે દુકાન પાસે થઈને દંડા ઉછાળતું નીકળ્યું. ફૉગ અને પાસ પારટૂટ ત્યાંથી ભાગવાનો વિચાર કરે એ પહેલાં તો ત્યાં ભીડ થઈ ગઈ. લાકડીઓ ઊછળી રહી હતી. એ ટોળામાં એક જાડો આગેવાન જેવો લાગતો માણસ 'મોડીબોયની જીત છે' એમ બૂમો પાડતો હતો; એકાએક ફૉગ ઉપર તે જાડા માણસે દંડો ઉગામ્યો, અને તેના માથા પર પડે તે પહેલાં ફૉગને દૂર ખસેડી એક માણસે તે દંડો પોતાના માથા પર ઝીલી લીધો. ફૉગે જોયું તો તે માણસ બીજો કોઈ નહિ, પણ ફિકસ હતો.

''હરામખોર!'' ફૉગે પેલા જાડા માણસ તરફ ફરીને કહ્યું.

"ઇંગ્લાંડના ઢોર," પેલાએ સામે જવાબ આપ્યો.

"ઠીક, આપણે પાછા મળીશું."

"ખુશીથી. ગમે ત્યારે તૈયાર છું."

"નામ શું? મારું નામ ફિલિયસ ફૉગ."

"મારું નામ, કર્નલ સ્ટેમ્પ પ્રોક્ટર!"

ટોળું ત્યાંથી પસાર થઈ ગયું. હવે ફૉગની નજર ફિક્સ પર પડી. પેલા દંડાનો ઘા તેના ટોપા પર પડ્યો હોવાથી તેનું માથું બચી ગયું હતું. પણ ટોપો ચપટો થઈ ગયો હતો.

"બહુ ઉપકાર થયો!" ફૉગે કહ્યું. "તમે અહીં ક્યાંથી?"

"એ હું નિરાંતે કહીશ. અત્યારે તો ચાલો."

"ક્યાં?"

"દરજીની દુકાને."

ફૉગે પોતાના પોશાક સામે જોયું. આ તોફાનમાં તેને ખબર ન પડી કે પોતાનાં કપડાંની આવી ચીંથરેહાલ દશા થઈ ગઈ છે. તેઓ સીધા દરજીની દુકાને ગયા. નવો પોશાક ત્યાંથી લઈ લીધો. ગાડીનો વખત થવા આવ્યો હતો. તેઓ ત્યાંથી હોટેલમાં ગયા. સ્ટેશનમાં સામાન ઉપાડનાર કુલીને ફૉગે સહેજ પૂછી જોયું "આજે શહેરમાં શેની ધમાલ હતી?"

"ચૂંટણીની."

"કોની ચૂંટણીની? ગવર્નરની?"

"ના, ના, ન્યાયાધીશની."

ગાડી ઊપડી.

14. જોખમી પુલ પર પુરપાટ ગાડી...

અમેરિકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોને વચ્ચેથી ચીરીને જતી આ રેલવે દુનિયાની મોટામાં મોટી રેલવેમાંની એક ગણાય છે. સાનફ્રાંસિસ્કોથી ઠેઠ ન્યુયોર્ક સુધીનો રસ્તો, આ રેલવેને રસ્તે સાત દિવસમાં પૂરો થઈ જાય છે. વચ્ચે મોટાં-મોટાં રાજ્યો આવે છે. મોટાં ભયંકર જંગલો પણ આવે છે, અને હજુ તે જંગલોમાં રહેતા જંગલીઓનો ઉપદ્રવ કોઈ-કોઈ વાર ગાડીના ઉતારુઓને સહન કરવો પડે છે.[1]

ગાડી સાંજના છ વાગે ઊપડી. થોડી વારમાં તો અંધારું થઈ ગયું. રાત પડી એટલે ઉતારુઓની બેઠકોને જ પથારીના રૂપમાં ફેરવી નાખવામાં આવી. રાતના ભાગમાં ગાડી કેલિફોર્નિયાના રાજ્યની હદને વટાવી ગઈ. સવારના સાત વાગ્યા ત્યારે 'સીસ્કો' શહેર નજરે પડ્યું. પથારીઓ પાછી બેઠકોના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ. નવ વાગ્યા ત્યારે 'નવેડા' રાજ્યની હદ શરૂ થઈ. 'હિનો' સ્ટેશને ગાડી લગભગ વીસ મિનિટ થંભી. ઉતારુઓએ ત્યાંની વીશીમાં જમી લીધું. અહીંથી ગાડી ઊપડ્યા પછી સૃષ્ટિસૌંદર્ય પુરબહારમાં ખીલેલું નજરે પડવા લાગ્યું. કોઈ-કોઈ જગ્યાએ જંગલી પાડાઓનાં જૂથનાં જૂથ નજરે પડતાં હતાં.

લગભગ ત્રણ વાગે ગાડી એક જગ્યાએ અંતરિયાળ અટકી. ઉતારુઓએ જોયું તો તે જંગલી પાડાઓનું મોટું જૂથ રેલવેની સડકની એક બાજુ પરથી બીજી બાજુ પર વહી રહ્યું હતું. ટોળું એટલું ગીચ હતું કે તેની વચ્ચેથી ગાડી લઈ જવી એ બની શકે તેમજ નહોતું. ઍન્જિનની વ્હીસલની અસર એ પ્રાણીઓ ઉપર થાય તેમજ નહોતું. તેઓ તો નિરાંતે સડક ઉપર થઈને ચાલ્યાં જતાં હતાં. પાડાઓ ખરેખર કદાવર હતા. મોટી કેશવાળી તેમના ખભા પર લટકતી હતી. તેમનાં વાંકડાં શીંગડાંની વચ્ચે મોટું માથું અને તેમાં જડી હોય તેવી ઝીણી આંખો વિકરાળ લાગતાં હતાં. કોઈની તાકાત નહોતી કે તે પ્રવાહને વચ્ચે પડીને અટકાવી શકે. ઉતારુઓ બારીએથી કેડ સુધી ડોકાઈને આ દેખાવ જોઈ રહ્યાં હતાં. પાસ પારટૂટના ક્રોધનો પાર ન હતો. "આ કેવો વિચિત્ર દેશ! આ ઢોરો આખી ગાડી અટકાવી દે, તોય બધા જોઈ રહે! એકાદ ઢોર કચડાઈ ગયું તોય શું? ડ્રાઇવર સાવ બીકણ લાગે છે."

ડ્રાઇવરે ગાડી ઊભી રાખવામાં ખરેખર ડહાપણ જ વાપર્યું હતું. તેણે ગાડી હાંકી હોત તો બે-ત્રણ પાડા તો જરૂર કચરાઈ જાત અને બીજું કાંઈ નહિ તો તે પાડા મરતાં-મરતાં પણ ગાડીનો રસ્તો રૂંધી નાખત અને ગાડી ઊલટી વધારે મોડી થાત. એટલે ધીરજ રાખીને ગાડીને ઊભી રાખવી એ જ યોગ્ય હતું.

પૂરા ત્રણ કલાકે એ જંગલી પ્રાણીઓનો પ્રવાહ બંધ થયો અને ગાડી આગળ ચાલી. રાતના આઠ વાગે હંબોલ્ટની પર્વતમાળા પડખે થઈને ગાડી પસાર થઈ અને રાતના ૯ાા વાગે 'ઉટાહ' પ્રદેશની હદમાં દાખલ થઈ.

બીજે દિવસે સવારે ૯ વાગ્યા. પાસ પારટૂટ પોતાના ડબ્બામાંથી ઊતરીને એક સ્ટેશન પર આંટા મારતો હતો. ત્યાં તેની નજરે એક વિચિત્ર માણસ પડ્યો. તે ઊંચો સુકલકડી હતો. તે ગાડીના એકેએક ડબ્બા ઉપર ચોપાનિયા જેવું ચોડી રહ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું "વિલિયમ હિચ, મોર્માન મિશનના વડા અત્યારે 'મોર્માનીઝમ' ઉપર ૧૧૭ નંબરના ડબ્બામાં ભાષણ આપશે. જેને જિજ્ઞાસા હોય તેને આમંત્રણ છે."

"આપણે તો જવું જ છે." પાસ પારટૂટે નક્કી કર્યું.

ગાડી ઊપડ્યા પછી પાસ પારટૂટ તે નંબરના ડબ્બામાં આગલી જગ્યાએ જઈને બેસી ગયો. વિલિયમ હિચે પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું : "હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે સ્મિથ એ મહાન

શહીદ થઈ ગયો. તેનો ભાઈ પણ શહીદ થઈ ગયો. તેનો ભાઈ પણ શહીદ હતો. બોલો તમારામાંથી કોઈ તેની ના પાડી શકે તેમ છે?''

પછી તે ઊખળ્યો. મોર્મન લોકો ઉપર સરકાર કેવા ભયંકર જુલમો ગુજારે છે, તેનું તે શ્રોતાઓને ભાન કરાવવા લાગ્યો. લોકો એ વર્ણનથી જ એટલા બધા ત્રાસી ગયા કે એક પછી એક ઊઠીને ચાલવા માંડ્યા. ઘણી વારે પાસ પારટૂટને ખબર પડી કે પોતે તે ડબ્બામાં શ્રોતાઓમાં એકલો છે. વ્યાખ્યાન કરનારને એથી પણ મોડી ખબર પડી કે સાંભળનાર એક જ જણ છે. તેને આ રસિક અને જિજ્ઞાસુ શ્રોતા પ્રત્યે માન ઊપજ્યું : ''કેમ, તમે અમારા સંપ્રદાયમાં ભળશો કે?''

''ના.'' કહીને પાસ પારટૂટ પણ પોતાને રસ્તે પડ્યો.

થોડી વારે ગાડી અમેરિકામાં મોટા 'ખારા સરોવર'ના વાયવ્ય ખૂણા પર આવી પહોંચી. આ સરોવર ૭૦ માઈલ લાંબું અને ૩૫ માઈલ પહોળું છે. અને સમુદ્રની સપાટીથી લગભગ ૩ માઈલ ઊંચું છે. તે સરોવરનું પાણી ખૂબ ખારું છે. તેનું ઘટત્વ ૧૧૭૦ છે. માછલું તેમાં જીવી શકતું નથી.

ગાડી 'ઓડગન' સ્ટેશને ઊભી રહી. અહીં ગાડી અટકતી હતી અને બીજી ગાડી ૪ કલાક પછી ઊપડતી હતી. મોર્મન પંથના દેવળોનું આ 'ઓડગન' એ મોટું મથક છે. ફૉગ, ફિકસ તથા પાસ પારટૂટ આ શહેર જોવા માટે નીકળ્યા. મોટાં ચોરસ દેવળોથી આ શહેર ભર્યું હતું.

શહેર જોઈને પાછા ગાડી ઊપડવાને વખતે એ બધા સ્ટેશને આવી પહોંચ્યા.

સાનફ્રાંસિસ્કોથી અત્યાર સુધીમાં લગભગ ૯૦૦ માઈલ કપાયા હતા. હવેનો માર્ગ વધારે વિકટ હતો. અહીં આગળ રેલવે લાઈન બાંધતાં સરકારને એક માઈલે ૪૮,૦૦૦ ડોલર ખર્ચ થયો હતો, એમ કહેવાય છે. મોટા-મોટા ડુંગરાઓમાં થઈને મોટી 'ટનલો' ખોદી કાઢવામાં આવી છે.

૭મી ડિસેમ્બરે ગાડી 'ગ્રીન રીવર' પાસે આવી પહોંચી. અહીં ગાડી થોડી વાર ઊભી રહી. પાસ પારટૂટ સ્ટેશન ઉપર ફરતો હતો, ત્યાં તેની નજરે એકાએક પેલો 'કર્નલ પ્રોક્ટર' પડ્યો. સાનફ્રાંસિસ્કોમાં તેને અને ફૉગને જે તકરાર થઈ હતી, તેને તે યાદ આવી; જો ફૉગ અને આ કર્નલ પ્રોક્ટર એ બન્ને અહીં ભેગા થઈ ગયા તો તે બન્નેએ સાનફ્રાંસિસ્કોમાં અરસપરસ યુદ્ધ માટે જે આમંત્રણ કર્યું હતું, તેનો અમલ અહીં જ થાય એવો સંભવ હતો. અત્યાર સુધી એ માણસ ગાડીમાં હોવા છતાં કેમ ન દેખાયો, એ એક નવાઈ હતી. પણ હવે એ બન્ને જણ ભેગા ન થાય તે માટે શું કરવું તેની ચિંતા પાસ પારટૂટને થવા લાગી. સદ્ભાગ્યે તે વખતે તો ફૉગ ઊંઘતો હતો. પણ જાગ્યા પછી તેનો અને પેલા કર્નલનો ભેટો ન થાય તે માટે આગળથી વિચાર તો કરી રાખવો જ જોઈએ. તેણે આ વાત ફિકસને કરી. ફિકસ પણ તે બન્ને ભેગા ન થાય તે માટે એટલો જ ચિંતાતુર હતો. કારણ કે જો ફૉગ ને કર્નલ ભેગા થાય તો લડાઈ થયા વગર રહે જ નહિ અને લડાઈ થઈ તો પરિણામ હાર કે જીતમાં ગમે તેમાં આવે, પણ તેઓ મોડા તો થાય જ એ વાતની તો ખાતરી જ હતી, મોડું થાય એ ફિકસને કે પાસ પારટૂટને બેમાંથી કોઈને પોસાય તેમ ન હતું.

ફૉગ જાગ્યો, ત્યારે આગળથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે ફિકસે તથા પાસ પારટૂટે તેને ગંજીપાની રમતે ચડાવી દીધો. ગંજીપાનો ફૉગને ખૂબ જ શોખ હતો.

ગાડી તો પવનવેગે વહી રહી હતી. દરિયાની સપાટીથી સાડા સાત હજાર ફીટની ઊંચાઈએ આવેલા બ્રીજરઘાટમાંથી પસાર થઈને વિશાળ મેદાનવાળી ભૂમિ પર ગાડી ચાલવા

લાગી. ગાડી બહુ જ નિયમિતપણે પોતાનું કામ કરતી હતી અને ટોળી ગંજીપાનું કામ પણ એટલી જ નિયમિતતાથી કરતી હતી. ખાવા અને ઊંઘવા સિવાયનો બધો વખત આમાં જ જતો હતો.

ત્યાં એકાએક ગાડી વ્હીસલ મારીને અટકી પડી. પાસ પારટૂટે બારીમાંથી ડોકું કાઢીને જોયું તો કોઈ કારણ ન દેખાયું. બીજા ઉતારુઓ પોતાના ડબામાંથી નીચે ઊતરીને જોવા લાગ્યા. તે ઉતારુઓમાં પેલો કર્નલ પણ હતો. સદ્ભાગ્યે ફૉગે ગાડીની બારીમાંથી ડોકિયું ન કર્યું. ફક્ત નોકરને જ તપાસ કરવાનો હુકમ કર્યો.

નીચે ઊતરીને પાસ પારટૂટે જોયું તો ઍન્જિન-ડ્રાઇવર, ગાર્ડ અને સાંધાવાળો જોરથી વાતો કરી રહ્યા હતા. ઉતારુઓનું ટોળું તેની આસપાસ વીંટાયું હતું.

સાંધાવાળો બોલતો હતો : "પુલ નબળો છે, એટલે ગાડી એના પર ચાલી નહિ શકે."

"ત્યારે અમારે અહીં જ ખોડાઈ રહેવું એમ ને?" ઉતારુમાંથી અવાજ આવ્યો. તે અવાજ પેલા કર્નલનો જ હતો.

"ના, સામેના સ્ટેશનેથી ગાડી મોકલવા માટે તાર કર્યો છે. ચારપાંચ કલાકમાં તો ગાડી આવી પહોંચશે."

"પાંચ કલાક? ઉતારુઓમાં ગણગણાટ શરૂ થઈ ગયો.

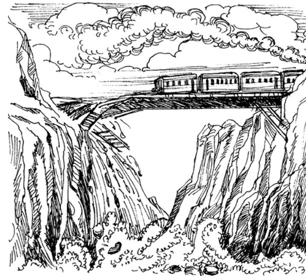
"પણ એક ઉપાય છે," ઍન્જિન-ડ્રાઇવરે ગાર્ડને કહ્યું.

"શો?"

"આપણે આ ગાડીને પુલ ઉપર થઈને લઈ જવી."

"પણ કઈ રીતે? પુલ તો ખખડી ગયો છે, એટલા માટે તો આ બધી હોળી જાગી છે."

"હા, એ હું જાણું છું. પણ આપણે એમ કરીએ કે આ ગાડીને એકાદ માઈલ પાછી લઈ જઈએ ને પછી પૂરેપૂરી ઝડપમાં તેને મૂકી દેવી. કદાચ એ વેગના જોરમાં તે સહીસલામત પુલને ઓળંગી પણ જાય."

"બાપ રે!" પાસ પારટૂટની આંખો જ ફાટી ગઈ.

પણ આ સૂચનાને વધાવી લેનાર ઉતારુઓ પણ નીકળ્યા ખરા. કર્નલ પ્રોક્ટરે તો યોજનાને પૂરેપૂરી વધાવી લીધી. તેણે તો ત્યાં સુધીની વાત કરી કે "મેં તો એવા ડ્રાઇવરો પણ જોયા છે કે વચ્ચે પુલ જ ન હોય છતાં ગાડીને ખૂબ જોરમાં હાંકીને નદીને એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી સહી સલામત લઈ જતા." આ વાત માનનારા પણ નીકળ્યા! પણ પાસ પારટૂટે આ યોજનાનો વિરોધ કર્યો.

"મને આમાં જોખમ જેવું લાગે છે."

"કોણ કહે છે જોખમ જેવું?" કર્નલ ઊઠ્યો. "ઍન્જિનનો ડ્રાઇવર કહે છે એ

સાંભળતો નથી? તે કહે છે કે ગાડી સહીસલામત પસાર થઈ શકશે.''

''હા, પણ, બીજો ડહાપણ ભરેલો –''

''હવે ડહાપણવાળા, બેસી રહે. ચાલો ડ્રાઇવર સાહેબ, તમે તમારે હાંકો.''

''હાંકો હાંકો.'' ઉતારુઓમાંથી બૂમો પડી ને બધા ગાડીમાં ચડી બેઠા.

ફૉગ ડબ્બામાં એકલો-એકલો ગંજીપાનાં પાનાં ગોઠવતો હતો. ગાડી પાછી ચાલી. લગભગ એક માઈલ પાછી હઠી, અને ત્યાંથી ગાડીએ પાછી પોતાની ગતિ પુલ તરફ કરી, વેગ એકદમ વધારી મૂક્યો. ઉતારુઓએ નહિ ધારેલી એટલી ઝડપે ગાડી ઊડતી હતી, કલાકના એંસી માઈલની ઝડપ હતી. પુલ આવ્યો, વીજળીના ચમકારાની જેમ પસાર થઈ ગયો. ગાડી પુલ પરના પાટાને જાણે અડી જ નહિ. પુલના એક છેડાથી બીજા છેડા પર ગાડીએ જાણે કૂદકો જ માર્યો. કોઈ પણ ઉતારુએ પુલ જોયે જ નહિ. પુલ પછી કેટલેય દૂર આવેલું સ્ટેશન પસાર થઈ ગયું, ત્યાં સુધી એ વેગ અટકાવી શકાય એમ નહોતો.

પુલ પરથી ગાડી પસાર થઈ ગયા પછી આખો પુલ કડડભૂસ કરતો દેવદારના માળિયાની જેમ તૂટી પડ્યો!

---

1 આ વાર્તા લખાઈને તે કાળને (એટલે કે ઈ. સ. 1860) આ હકીકત લાગુ પડે છે.

15. પારટૂટનું પરાક્રમ

પાસ પારટૂટ તો અમેરિકન લોકોની આ મૂર્ખાઈ જોઈને તાજુબ થઈ ગયો. પણ તેના આનંદનો પાર નહોતો, પુલ તો શું પણ આખી રેલવે લાઈન ઊખડી જાય, તોપણ પોતાના શેઠ વખતસર ન્યુયોર્ક પહોંચતા હોય તો તેને એ સિવાય બીજું કંઈ જોઈતું ન હતું.

પણ બીજે દિવસે પાસ પારટૂટનો આનંદ ઊડી ગયો – કહો કે જીવ જ ઊડી ગયો. ડબ્બામાં કોણ જાણે ક્યારે પેલો કર્નલ ચડી ગયો હતો. કર્નલ ખૂબ બૂમો પાડી-પાડીને વાત કરતો હતો. ફૉગને રમતમાં ખલેલ પડવા માંડી. તેણે ઊંચે જોયું, અને કર્નલની ને ફૉગની ‘મળી દૃષ્ટોદૃષ્ટ.’

“તું અહીંયાં?”

“તું અહીંયાં?”

બન્ને જણ લગભગ સાથે બોલી ઊઠ્યા. ફિક્સને પણ થયું કે હવે બાજી બગડવા માંડી.

“ઠીક થયું તું ભેટી ગયો, જૉહ્ન બુલના દીકરા.”

ફૉગ ઊભો થયો. પાસ પારટૂટ ને ફિક્સ આડા ફરવા લાગ્યા, પણ ફૉગે તેમને હાથને ઇશારે બાજુ પર ખસેડી દીધા.

“હા. જી, હું અત્યારે ઉતાવળમાં છું, નહિ તો સાનફ્રાંસિસ્કોમાં જ તને ભેટી લીધું હોત. મેં તને વચન તો આપ્યું જ છે; એટલે ઇંગ્લાંડ સુધીની મુસાફરી પૂરી કર્યા પછી, તને પાછો અહીં મળવા તો આવવાનો છું.”

“એમ કે?” પેલો કર્નલ હસી પડ્યો.

“છ મહિના પછી મારી રાહ જોજે.”

“છ મહિના કે છ વરસ?”

“મેં છ મહિના કહ્યા તે સાંભળ્યું ને?”

“જા, જા, હવે. જેને પતાવી દેવું હોય એ આમ મુદત ન નાખે.”

“ઠીક ભલે, ત્યારે તું ન્યુયોર્ક સુધી સાથે છે?”

“ના.”

“શિકાગો સુધી.”

“ના.”

“ઓમાહા સુધી?”

“એમ તેમ રહેવા દે. જો ચાળા ન કરવા હોય ને લડવું હોય તો હમણાં એક સ્ટેશન આવશે, ત્યાં ઘણો વખત મળશે.”

“ભલે, હું તે સ્ટેશને ઊતરી જઈશ.”

“હા, અને મને લાગે છે કે કાયમને માટે પછી ત્યાં જ રોકાઈ જશો, કેમ?” તે પાછો હસ્યો.

“તે તો કોણ જાણે!” કહીને ફૉગ પાછો પોતાની જગ્યાએ આવીને બેઠો, પાસ પારટૂટ ક્રોધ અને ભયથી ધ્રૂજતો હતો. ફૉગને તેના નિર્ણયમાંથી ફેરવવો એ સહેલી વાત નહોતી.

અગિયાર વાગે સ્ટેશન આવ્યું. ફૉગ નીચે ઊતર્યો. પાછળ હાથમાં રિવોલ્વોર લઈને

પાસ પારટૂટ પણ ઊતર્યો. ડબ્બાને બીજે બારણેથી પેલો કર્નલ પણ ઊતર્યો. તેની પાછળ પણ હાથમાં રિવોલ્વર લીધેલો એક અમેરિકન હતો.

ત્યાં તો ગાર્ડની વ્હીસલ થઈ ઍન્જિને પણ સીટી મારી. ગાર્ડે બૂમ મારી : 'ઉતારુઓ, ચડી જાઓ. ગાડી ઊપડે છે.''

''કેમ?''

''ગાડી મોડી છે, એટલે અહીં થોભશે નહિ.''

''પણ મારે આની સાથે અત્યારે લડવાનું નક્કી થયું છે.'' કર્નલે કહ્યું.

''પણ હું શું કરું? હું બહુ જ દિલગીર છું. ચલો આ ગાડી ઊપડી.''

ગાડી ઊપડી. ગાર્ડે ચાલતી ગાડીએ બારીમાં ઊભા-ઊભા કહ્યું, ''તમને નિરાશ કરવા માટે દિલગીર છું. પણ તમારે જો લડવાનું જ હોય તો આ ચાલતી ગાડીએ ડબ્બામાં થઈ શકશે. ઉતારુઓ તમને જગ્યા આપશે.''

''પણ, તે આ ઇંગ્લાંડવાળા ભાઈને નહિ ફાવે.''

''ના, મને તો બધું ફાવશે.'' ફૉગે શાંતિથી કહ્યું.

ગાર્ડનો છેલ્લો ડબ્બો આને માટે પસંદ કરવામાં આવ્યો. ઉતારુઓને આ બાબતમાં એટલો રસ પડ્યો કે તેમણે આખો પચાસ ફૂટ લાંબો ડબ્બો ખાલી કરી આપ્યો. આખા ડબ્બામાં હાથમાં રિવોલ્વર લઈને એક અમેરિકન અને એક અંગ્રેજ ઊભા હતા.

પડખેના ડબ્બામાં બધા રિવોલ્વરના ધડાકાની રાહ જોતા બેઠા હતા. ફિક્સ અને પાસ પારટૂટનાં કાળજાં ગાડીની ગતિની જેમ જ ધડક-ધડક થઈ રહ્યાં હતાં. ફિક્સના દિલમાં ફૉગ પ્રત્યે અત્યારે તો ખરેખરી સહાનુભૂતિ થઈ ગઈ હતી; તે ગમે તેવો તોય બહાદુરનો બેટો છે, એમાં તો શંકા ન રહી. એક, દો, તીનની રાહ જોવાતી હતી, ત્યાં એકાએક ગાડી બહાર ભયંકર કિકિયારીઓ સંભળાવા માંડી અને બંદૂકના ધડાકા થવા લાગ્યા. આખી ગાડીમાં એક ક્ષણમાં હાહાકાર મચી રહ્યો. રિવોલ્વરો બન્નેના હાથમાં રહી ગઈ, ને બન્નેએ બહાર ડોકિયું કર્યું. ગાડી ઉપર અમેરિકાના જંગલી લોકોએ હલ્લો કર્યો હતો. ચાલતી ગાડીએ આ લુંટારુઓ ગાડીમાં ચડી બેઠા હતા. લુંટારુ વચ્ચે ઝપાઝપી શરૂ થઈ ગઈ હતી. થોડાક લુંટારુઓ લડવામાં રોકાયા હતા, થોડાક માલ વીંખવામાં રોકાયા હતા. ઉતારુઓ પણ બધા બહાદુર હતા. તેમણે સ્ત્રીઓ અને બાળકોને એક ડબ્બામાં પૂરી દીધાં, અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે હાથમાં રિવોલ્વર લઈને ઘરડા બુઢ્ઢા અમેરિકનો પણ તૈયાર હતા.

ગાડી ૪૦-૫૦ માઈલની ઝડપથી ચાલી રહી હતી. પડખે જ એક સ્ટેશન હતું. ત્યાં લશ્કરી થાણું હતું પણ જો ગાડી ત્યાં ઊભી ન રહી તો થઈ રહ્યું. આ જંગલી લોકો આખી ગાડી કબજે કરશે અને તે પછીનું સ્ટેશન આવે ત્યાં સુધીમાં તો બધું સાફ કરી નાખશે. ફૉગ રિવોલ્વર લઈને યુદ્ધમાં મંડી પડ્યો હતો. પાસ પારટૂટે જોયું કે ગાડી અટકતી નથી એટલે તે ડબ્બાની બહાર નીકળ્યો. અને ડબ્બાનાં પાટિયાં ઉપર ચાલતો-ચાલતો ઠેઠ ઍન્જિન સુધી

પહોંચ્યો. રસ્તામાં એક હાથે રિવોલ્વરનો ઉપયોગ તો કરતો જ જતો હતો; આખરે માંડ-માંડ તે પહેલે ડબ્બે પહોંચ્યો. જે જગ્યાએ ઍન્જિનને ડબ્બો જોડ્યો હોય તે સાંકળવાળા ભાગ પર તે બેઠો, અને એક હાથે કપલીંગ પકડી રાખીને બીજે એક હાથે જોર કરીને ઍન્જિનનું કપલીંગ છોડવા મંડ્યો. ઘણી મહેનતને અંતે તેણે ઍન્જિનની સાંકળ છોડી નાખી. ઍન્જિન તો તીરની જેમ ભાગ્યું અને ગાડીની ગતિ ધીમેધીમે ઓછી થઈ. સદ્ભાગ્યે ગાડી પેલા સ્ટેશનથી સો ફૂટના અંતરે ઊભી રહી. બંદૂકના ધડાકા સાંભળીને લશ્કરી થાણાના સિપાઈઓ બહાર આવ્યા. પણ પેલા જંગલીઓ તો ગાડીની ગતિ ધીમી પડવા માંડી એટલે જ ભાગવા મંડ્યા હતા.

ગાડી ઊભી રહી. બધા ઉતારુઓની ગણતરી થવા લાગી, થોડાક ઉતારુઓ ઘટતા હતા. એ ઘટતા ઉતારુઓમાંનો એક પાસ પારટૂટ પણ હતો.

16. આખરે ન્યુયૉર્ક આવ્યું!

ફૉગ સીધો લશ્કરી થાણાના મુખ્ય અમલદાર પાસે ગયો.

“ગાડીમાંના ઉતારુઓમાં ત્રણ જણનો પત્તો નથી. તેની તપાસ માટે કાંઈક કરવાની જરૂર છે.”

“હા, પણ આ જંગલમાં તે લૂંટારુઓ પાછળ જવું, એ જોખમભરેલું છે.”

“જોખમ તો છે જ, પણ સાથે આપણી ફરજ પણ છે.”

“મને મારી ફરજનું ભાન કરાવવાની જરૂર નથી.” અમલદાર પોતાના સ્વભાવ ઉપર ગયો.

“ભલે. તો હું એકલો જઈશ.” કહીને ફૉગ ચાલવા લાગ્યો.

“પણ એકલા?” ફિક્સે કહ્યું.

“હા જ તો, આખી ગાડીને બચાવનાર માણસને જંગલમાં લૂંટારુઓના હાથમાં રહેવા દેવા જેટલી નમાલી અમેરિકન પ્રજા હોય, તો ભલે. તો અંગ્રેજ પોતાની ફરજ બજાવશે.” ફૉગે કહ્યું.

“ના, ના. એમ નહિ.” લશ્કરી અમલદાર પીગળ્યો. “હું મારા ત્રીસ માણસોને સાથે મોકલું છું.”

“આપનો ઉપકાર” ફૉગે કહ્યું. ફૉગ લશ્કરના ત્રીસ માણસો સાથે તે જંગલીઓ ગયા હતા તે દિશામાં ઊપડ્યો. ફિક્સ પણ સાથે જ હતો.

આ બાજુ પેલું છૂટું પડી ગયેલું ઍન્જિન આખરે પાછું આવ્યું. ઍન્જિન જોડાયું, એટલે માણસો પણ ઉતાવળા થવા લાગ્યા. ગાર્ડ પણ ગાડી ત્રણ કલાક મોડી થઈ હોવાથી ગાડીને વધુ રોકી શકે તેમ નહોતો. જોકે લશ્કરી અમલદારની ઇચ્છા એવી હતી કે પેલા લૂંટારુઓની પાછળ ગયેલા માટે ગાડી થોભાવવી. પણ ગાડી તો ઊપડી જ ગઈ.

લશ્કરી અમલદારે ઘણી રાહ જોઈ. રાત પડી ગઈ. કોઈનો પત્તો ન હતો. બીજે દિવસે સવારે પણ કંઈ સમાચાર ન આવ્યા. તેને થયું કે ગયેલી ટુકડી પણ ત્યાં જ ઝપાઝપીમાં ખપી ગઈ હશે, ત્યાં તો ટોળી નજરે પડી. સાથે પાસ પારટૂટ અને બીજા બે ઉતારુઓ પણ હતા. ફૉગ અને તેની સાથેના માણસોએ જંગલમાં કેટલાય માઈલ ઊંડે જઈને લૂંટારુઓને પકડ્યા હતા. પાસ પારટૂટ અને તેના બે સાથીઓ પણ જીવસટોસટ લડી રહ્યા હતા. ફૉગની ટોળી વખતસર જ પહોંચી ગઈ અને તેઓ બચી ગયા.

લશ્કરી અમલદારે ફૉગને ધન્યવાદ આપ્યા, અને ફૉગે તેની સાથે આવેલા લશ્કરના માણસોને તેમની બહાદુરી માટે ઇનામ આપ્યું.

પણ ફૉગની આપત્તિનો કંઈ અંત નહોતો આવ્યો. ગાડી ઊપડી ગઈ હતી. બીજી સાંજે જ ગાડી મળે તેમ હતું. ફૉગ તેની તારીખોમાં ૨૪ કલાક મોડો હતો.

પાસ પારટૂટને પોતાની જાત ઉપર તિરસ્કાર આવી ગયો. પોતાને જ માટે તેના શેઠને હેરાન થવું પડ્યું. ફિકસ આ વખતે બરાબર મદદમાં આવ્યો. તેણે ફૉગને કહ્યું : ‘‘જો આપણે ગાડીની રાહ જોયા વગર વખતસર પહોંચવું હોય તો એક રસ્તો છે.’’

‘‘શો?’’

‘‘અહીંથી આપણને એક સ્લેજ મળી શકે તો તેમાં બેસીને જઈ શકીશું.’’

ફૉગને તો વાંધો હતો જ નહિ. તરત જ તેમણે તપાસ કરી. એક સુંદર સઢવાળી સ્લેજ મળી ગઈ. ભાડું ઠરાવવામાં તો મુશ્કેલી હતી જ નહિ. તરત જ ત્રણેય જણ તેમાં બેસી ગયા. પવન ખૂબ અનુકૂળ હતો. શિયાળો હોવાથી બરફ જામી ગયેલો હતો. સ્લેજના સઢ ચડાવી મૂક્યા. સ્લેજ જાણે ઊડવા જ લાગી. લગભગ ૪૦ માઈલની ઝડપે બરફ ઉપર સ્લેજ જતી હતી. આવી મુસાફરી ફૉગે પણ પહેલી જ વાર કરી હોય, તેમ તે ખૂબ આનંદમાં આવી ગયો. સઢનાં દોરડાં સાથે પવન અથડાવાથી તેમાંથી મધુર સંગીત ઊભું થતું હતું. ફૉગ તે સ્વર સાથે પોતાનો સ્વર મેળવતો હતો. સ્લેજ એટલી ઝડપથી જતી હતી કે ત્રણેય જણ એકબીજાને વળગી રહ્યા હતા. હાંકનાર પણ ભારે ઉત્સાહમાં આવી ગયો હતો. સુકાનને તે એટલી કુશળતાથી ફેરવતો હતો કે આટલી ઝડપ છતાં સ્લેજ પોતાનો માર્ગ ચૂકતી ન હતી. બરફને લીધે નદી અને જમીન બધું એક થઈ ગયું હતું. આખરે ઓમાહો સ્ટેશન આવ્યું. ત્યાં ગાડી આવતી દેખાઈ. સ્લેજ સીધી સ્ટેશને પહોંચી. સ્લેજમાંથી કૂદીને તેઓ સીધા ગાડીમાં ચડી ગયા.

ઓમાહા જોવાની તેમને અત્યારે પડી નહોતી. ગાડી તો આઈવોઆ સ્ટેટની હદમાંથી પસાર થઈ ગઈ. અને મિસીસિપી નદીને ઓળંગીને ઇલિયોનિસ સ્ટેટની હદમાં આવી પહોંચી. બીજે દિવસે એટલે કે ૧૦મી ડિસેમ્બરે તેઓ સાંજે ચાર વાગે શિકાગો પહોંચ્યા, મિશીગન સરોવરમાં પડતું શિકાગોની મહેલાતોનું પ્રતિબિંબ શિકાગોની શોભામાં ઓર વધારો કરતું હતું. પણ તેમને તે જોવાની નવરાશ ન હતી. હજુ ન્યુયોર્ક ૯૦૦ માઈલ દૂર પડ્યું હતું. એક પછી એક ગાડી બદલાવતા, તેઓ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યા હતા. ઇન્ડિયાના, ઓહિયો પેન્સિલ્વાનિયા, વગેરે રાજ્યોમાંથી તેઓ વીજળીને વેગે પસાર થઈ ગયા.

આખરે ૧૧મીએ ન્યુયોર્ક આવ્યું.

સ્ટેશને ઊતરીને સીધી બંદરે તપાસ કરી. લીવરપુલ જનારી ‘ચાઈના’ નામની સ્ટીમર પોણા કલાક પહેલાં જ ઊપડી ગઈ હતી!

17. મધદરિયાનો મામલો

'ચાઈના' ઊપડી તો ગઈ, પણ સાથે-સાથે ફૉગની છેલ્લી આશાને પણ ઉપાડતી ગઈ. આખા બંદરમાંથી બીજી કોઈ સ્ટીમર ઇંગ્લાંડ તરફ જનારી નહોતી. ફ્રેંચ અને અમેરિકાની બીજી સ્ટીમરો ઘણી હતી, પણ કોઈ ઇંગ્લાંડ જનારી ન હતી.

પાસ પારટૂટનું મગજ જાણે ખસી ગયું હતું, પોણા કલાકને માટે થઈને આખી જિંદગી બરબાદ થઈ જાય, એ સ્થિતિમાં કોણ ગાંડો ન થઈ જાય? અને તેમાંય પાસ પારટૂટને વધારે દુ:ખ તો એ હતું કે આટલું મોડું થવાનું કારણ પોતે જ હતો. તેના શેઠે જે માટે થઈને પાણીની જેમ પૈસા વાપર્યા, તે હેતુ તો બરબાદ થતો નજરે દેખાતો હતો.

ફૉગે તેને કહ્યું : "આજે ચાલો કોઈ સારી હૉટેલમાં, કાલે તપાસ કરીશું." પાસ પારટૂટ આ ધીરજ જોઈને ઠંડો પડી ગયો. બ્રોડવેમાં આવેલી એક સુંદર હોટેલમાં તેણે મુકામ કર્યો. રાતે ફૉગ ઘસઘસાટ ઊંઘતો હતો એમ પાસ પારટૂટને ખાતરી થઈ, કારણ કે તે તો આખી રાત જાગ્યો જ હતો.

બીજે દિવસે એટલે કે ૧૨મી ડિસેમ્બરે સવારે સાત વાગે તેની પાસે પોતાની શરત પૂરી કરવા માટે ૯ દિવસો ૧૩ કલાક અને ૪૫, મિનિટ હતાં. પોતે હજુ ન્યુયોર્કમાં જ છે. જો 'ચાઈના' સ્ટીમરમાં તે પહોંચ્યા હોત તો બરાબર વખતસર તે લંડન પહોંચી જાત.

ફૉગ નાસ્તો કરીને પોતાના નોકરને ગમે તે ઘડીએ તૈયાર રહેવાનું કહીને બંદર ઉપર ગયો. બંદર ઉપર કેટલાંક વહાણો ઊપડવાની તૈયારીમાં હતાં, પણ તે બધાં સઢવાળાં હતાં, તેથી નકામાં હતાં, ઘણું ફર્યો છતાં ફૉગને ક્યાંય આશાનું ચિહ્ન ન દેખાયું. ત્યાં તેની નજર એક નાની સ્ટીમર પર પડી. તેના ભૂંગળામાંથી ધુમાડા નીકળતા હતા. તે ઊપડવાની તૈયારીમાં હોય તેમ લાગતું હતું. ફૉગ ત્યાં પહોંચ્યો. સ્ટીમરમાં કેપ્ટન જેવા દેખાતા એક જાડા માણસને તે મળ્યો.

"કેમ, તમે કેપ્ટન છો?"

"હા."

"મારું નામ ફિલિયસ ફૉગ."

"મારું નામ એન્ડ્યુ સ્પીડી."

"તમો હમણાં જ સ્ટીમર ઉપાડવાના લાગો છો?"

"હા, એક કલાકમાં જ."

"ક્યાં જવાના?"

"બોરડો."[2]

"કાંઈ સામાન છે?"

"સામાનમાં હું જ છું."

"કોઈ ઉતારુઓ છે?"

"હું ઉતારુઓ લેતો જ નથી. ઉતારુઓ રસ્તામાં ભારે કનડે છે."

"સ્ટીમર ચાલવામાં કેવી છે?"

"કલાકના ૧૧થી ૧૨ નોટ[3] કાપે છે."

"અમે ત્રણ ઉતારુઓ છીએ. અમને તમે લીવરપુલ લઈ જશો?"

લીવરપુલ? તો-તો પછી ચીનમાં જ લઈ જાઉં તો શું?'' તે જરાક મશ્કરીમાં હસ્યો.

''મેં લીવરપુલની વાત કરી.''

''હા, સમજ્યો. તે શું? મારે નથી આવવું.''

''નહિ?''

''મેં ના કહીને? હું બોરડો જવા તૈયાર થયો છું. અને ત્યાં જ જઈશ.''

''પણ ભાડું મોં માગ્યું આપું તો?''

''ના જી.''

ફૉગ થોડી વાર થંભ્યો, પછી બોલ્યો :

''આ સ્ટીમરનો માલિક કોણ છે?''

''હું જ માલિક છું.''

''તો મને આ સ્ટીમર ભાડે આપશો?''

''ના, ના.''

''તો મને વેચાતી આપો!''

''ના, જી.''

હોંગકોંગમાં ફૉગનું કામ પૈસાથી જેટલું સરળ થયું હતું, તેટલું અહીં સરળ ન હતું.

ફૉગે વળી થોડી વાર વિચાર કર્યો. તેને કંઈક સૂઝ્યું.

''તો અમને બોરડો સુધી લઈ જશો?''

''ના, મને ૨૦૦ ડૉલર આપો તોય નહિ.''

''પણ હું તને ૨૦૦૦ ડૉલર આપું, પછી?''

''એક એક ઉતારુના?''

''હા.''

સ્ટીમરના કેપ્ટને માથું ખંજવાળી વિચાર્યું : ૬૦૦૦ ડૉલર સાવ મફતમાં મળી જતા હતા. તેનું મન પીગળ્યું.

''તો પછી તૈયાર થઈ જાઓ. નવ વાગે મારી સ્ટીમર ઊપડશે.''

''અમે તૈયાર જ છીએ!''

ફૉગ ગયો અને નવ વાગે પાસ પારટૂટ તથા ફિકસને લઈને પહોંચી ગયો. ફિકસને તેણે પોતાની સાથે જ રાખ્યો હતો અને ફિકસ પણ આનાકાની કર્યા વગર તેની પાછળ ચાલ્યો હતો.

સ્ટીમર ઊપડી. પાસ પારટૂટને જ્યારે ત્રણ જણાના બોરડો સુધીના ભાડાની ખબર પડી ત્યારે તેનાથી 'ઓહ' શબ્દ સારીગમના અવરોહમાં નીકળી પડ્યો. ફિકસને પણ મનમાં થયું કે ઇંગ્લાન્ડની બૅંકને આ માણસ પાસેથી પાછું કંઈ મળે એમ નથી.

સ્ટીમરની ઝડપ બહુ સારી ગણાય. બીજે દિવસે સ્ટીમર જ્યારે મધદરિયે દાખલ થઈ ત્યારે ફૉગે સ્ટીમરના કેપ્ટનને તેની કૅબિનમાં પૂરી દીધો, અને કૅબિનને બહારથી તાળું મારી દીધું. અંદરથી કેપ્ટનના મુખની વાણી આખી સ્ટીમરને ગજાવતી હતી. તેની વાણીના પ્રકાર અને વિસ્તાર બન્ને અસહ્ય હતા. પણ પોતાના જ ઘરમાં કેદી થવું, એ સંજોગોમાં એની પાસેથી એથી ઓછું આપણે કેમ ધારી શકીએ?

વાત એમ હતી કે ફૉગને લીવરપુલ જવું હતું. અને આ કેપ્ટનને બોરડો જવું હતું. એ બેનો મેળ કેમ ખાય? ફૉગે સ્ટીમર ઉપરના બધા માણસોને થોડા જ કલાકમાં પૈસા આપીને

વશ કરી લીધા હતા. પછી તો માત્ર કેપ્ટનને પૂરી દેવાનું જ બાકી રહેતું હતું. ફૉગે બીજે જ દિવસે તે પણ કરી દીધું. અને સ્ટીમરનો કબજો પોતે લીધો. તેને સ્ટીમરના કામકાજની બધી માહિતી હોય એમ લાગતું હતું.

કેપ્ટન હવે ગભરાયો. તેને ખાતરી થઈ કે આખરે પોતાની અટકળ તદ્દન ખરી જ છે. આ બદમાસે આખરે પોતાની સ્ટીમરને લૂંટી એટલું જ નહિ, પણ મનેય ફસાવ્યો. આ સ્ટીમરને લઈને આ ચાંચિયો ક્યાંનો ક્યાં જશે, તે કેમ કહેવાય?

પાસ પારટૂટના ઉત્સાહનો પાર ન હતો. સ્ટીમરના બધા ખલાસીઓને તે પોતાના વિનોદી સ્વભાવથી ઉત્સાહમાં ને ઉત્સાહમાં રાખતો હતો.

સ્ટીમર બરાબર ચાલતી હતી. આ ને આ ગતિએ જો ચાલે તો લીવરપુલ વખતસર પહોંચાશે, એમાં શંકા ન હતી.

૧૬મી ડિસેમ્બરે આ નાનકડી સ્ટીમર લગભગ અર્ધો આટલાંટિક મહાસાગર પાર કરી ચૂકી હતી. શિયાળો હોવાથી પવન તોફાની હતો, એટલે જરા મુશ્કેલી તો ખરી જ.

એક દિવસે સ્ટીમરનો ઇજનેર ફૉગ પાસે આવ્યો.

"સ્ટીમરમાં કોલસો ખલાસ થવા આવ્યો છે."

"ચોક્કસ?"

"હા, આપણી પાસે બોરડો પહોંચાય એટલો કોલસો તો છે, પણ લીવરપુલ જવાની ગણતરી કરીને કોલસો ભરેલો નથી."

"ઠીક, જોઉં છું," ફૉગે કહ્યું.

હવે શો ઉપાય? મધદરિયે કોલસો ક્યાંથી કાઢવો? પાસ પારટૂટ વળી મૂંઝાયો. તેની મૂંઝવણ તે ફિકસ સિવાય બીજા કોને કહે?

"મિ. ફિકસ? હવે શું કરશું?"

"તમને ખાતરી છે કે આપણે લીવરપુલ જઈએ છીએ? ફિકસે જરા કરડાકીથી કહ્યું.

"હા જ તો."

"જા, જા, મૂર્ખ થા મા" કહીને ફિકસ ચાલ્યો ગયો.

ફૉગ શું કરશે, એની કોઈને કલ્પના પણ નહોતી. તેણે તો ઇજનેરને હુકમ આપી દીધો હતો કે સ્ટીમર પૂરેપૂરી ગતિમાં રાખો.

૧૮મી તારીખે બપોરે ફૉગે પાસ પારટૂટને હુકમ કર્યો કે સ્ટીમરના કેપ્ટનને છૂટો કરી દો. પાસ પારટૂટ આ હુકમનો અમલ કરતાં જરા ખચકાયો, પણ શેઠના હુકમનો અનાદાર થાય તેમ નહોતું.

કૅબિનમાં જઈને પાસ પારટૂટે કેપ્ટનને છોડ્યો. પાંજરામાંથી છૂટેલા વાઘની જેમ તે

છલાંગ મારીને બહાર આવ્યો ને ફૉગ પાસે આવી તાડૂક્યો : "સ્ટીમર ક્યાં જાય છે? ક્યાં જાય છે?"

"લીવરપુલ તરફ" ફૉગે શાંતિથી કહ્યું.

"હેં લીવરપુલ તરફ! હરામખોર ચાંચિયા!"

"મારે તમારું થોડું કામ છે." ફૉગે કહ્યું.

"મને લૂંટી લીધો; હાય હાય!"

"કેપ્ટન! મારો વિચાર એવો છે કે તમારી સ્ટીમર આખી મારે ખરીદી લેવી."

"ચાલ ચાલ હવે!"

"તો પછી મારે આ સ્ટીમર બાળી મૂકવી પડશે."

"સ્ટીમર બાળવી છે?"

"ના, આખી નહિ; ઉપરનો જ ભાગ બાળવો પડશે. કારણ કે સ્ટીમરમાં કોલસો ખૂટી ગયો છે."

"મારી સ્ટીમર બાળવાની વાત છે? ખબર છે એ સ્ટીમરની કિંમત ૫૦,૦૦૦ ડૉલર છે."

"આ રહ્યા ૬૦,૦૦૦ ડૉલર." ફૉગે ખિસ્સામાંથી નોટોનું મોટું બંડલ કાઢ્યું.

આ બંડલ ઉપર નજર પડી કે તરત જ કેપ્ટન ઉપર કંઈક જાદુઈ અસર થઈ. તેની બીક ક્યાંય ચાલી ગઈ. સ્ટીમર વીસ વરસની જૂની હતી. આમ વાતવાતમાં આવડો મોટો નફો કોણ જવા દે? તોપમાંનો દારૂ એકદમ હવાઈ ગયો. તેણે નોટોનું બંડલ ખિસ્સામાં મૂક્યું.

પાસ પારટૂટ અને ફિકસના ડોળા તો ફાટી જ ગયા હતા. ફિકસને ખાતરી થઈ કે ઇંગ્લાંડની બૅંકમાંથી ૫૦ હજાર પાઉન્ડની નોટો આણે ઉપાડી છે.

"કેપ્ટન સાહેબ, હવે સ્ટીમરની માલિકી મારી છે. એટલે સ્ટીમરનાં જડેલાં પાટિયાં કાઢવાનો હુકમ કરો."

થોડી વારમાં સ્ટીમર ઉપર કુહાડીના ઘા શરૂ થઈ ગયા. મોટા થાંભલાઓ, કૅબિનો અને ડેકનાં પાટિયાંનો નીચે ઢગલો થયો. સઢના થાંભલાઓ પણ છેવટે ઉપયોગમાં લેવાનું નક્કી કર્યું હતું. અને બીજે દિવસે તો ખૂવાને પણ નીચે ઍન્જિનના ઓરાડમાં મોકલાવી દીધો. બીજે જ દિવસે સ્ટીમરનો દેખાવ એક મોટા થાપડા જેવો થઈ ગયો.

આખરે આયર્લૅન્ડનો કિનારો દેખાયો. ક્વીન્સટાઉન બંદરે સ્ટીમર લાંગરી. અહીંથી ટ્રેનમાં બેસીને ડબ્લીન જવું, અને ત્યાંથી સ્ટીમરમાં લીવરપુલ જવું, એમાં એમનો ઘણો બચાવ હતો. એટલે ફૉગ આ જ બંદરે ઊતરી ગયો. સ્ટીમરના કેપ્ટનને ભાંગેલી તૂટેલી સ્ટીમર ભેટ કરી દઈને ત્યાંથી તે ટ્રેનમાં ડબ્લીન જવા ઊપડ્યો. ડબ્લીનથી લીવરપુલ જતી ઘણી સ્ટીમરો હોય છે. તેમાંથી એકમાં ફૉગ ચડી બેઠો અને સાડા બારે તેણે લીવરપુલ બંદર પર પગ મૂક્યો. લંડન હવે છ કલાકને જ રસ્તે હતું.

ફૉગે સ્ટીમરમાંથી જમીન ઉપર મૂક્યો કે તરત જ ફિકસ તેની સામે આવીને ઊભો, અને તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને બોલ્યો : "આપનું નામ ફિલિયસ ફૉગ કે?"

"હા."

"તો પછી આપને પકડવામાં આવે છે." કહીને ફિકસે ઇંગ્લાંડની સરકારનું વૉરંટ ફૉગના હાથમાં મૂક્યું!

2 . ફ્રાંસનું એક બંદર
3 . નોટ એટલે દરિયાઈ માઈલ. જમીનના માઈલ કરતાં તે માઈલ જરા લાંબો હોય છે.

18. બેડો પાર

ફૉગને કેદ કરવામાં આવ્યો. તેને બંદર પરના જકાત ખાતાના મકાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. પાસ પારટૂટના ક્રોધનો પાર ન હતો. જો આસપાસ પોલીસો ન હોત તો ફિક્સનું ત્યાં ખૂન જ થઈ ગયું હોત.

ફિક્સે તો પોતાની ફરજ બજાવી હતી. ફૉગને નિર્દોષ કે દોષિત ઠરાવવાનું કામ ન્યાયાધીશનું હતું.

ફૉગની પાસે હજુ ૮ કલાક ને ૪૫ મિનિટ હતી. લંડનનો રસ્તો ૬ કલાકનો હતો. પણ તે બંધનમાં હતો. હાથવેંતમાં વિજય છે, છતાં તે લાચાર હતો.

ફૉગ શાંતિથી ઓરડામાં બેઠો હતો, તેની નજર ટેબલ પર કાઢીને મૂકેલા પોતાના ઘડિયાળ પર હતી. તેના મુખ ઉપર કઠોરતાનો ભાવ સ્પષ્ટ દેખાતો હતો.

બપોરના બે વાગ્યા. હજુ જો તે છૂટો થયો તો વખતસર તેની ક્લબમાં શરત પ્રમાણે હાજર થઈ શકે તેમ હતું.

૨૩૩ મિનિટ થઈ. બારણે અવાજ થયો. બારણું ઊઘડ્યું. ફિક્સ અને પાસ પારટૂટ દેખાયા. ફૉગની આંખો ચમકી.

ફિક્સ એકદમ આગળ વધ્યો. "સાહેબ, માફ કરજો! સાચો ચોર તો જડી ગયો છે. આપને મેં નકામા હેરાન કર્યા. આપ છૂટા છો."

ફૉગને છોડી મૂક્યો. તે જરા આગળ વધ્યો. ફિક્સની સામે આવીને ઊભો, તેના સામે એક મીટ માંડીને જોરથી એક તમાચો તેના ગાલ પર ચોડી દીધો. ફિક્સને તમ્મર આવી ગયા, ફૉગ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પાસ પારટૂટથી બોલ્યા સિવાય ન રહેવાયું : "શાબાશ!"

ત્યાંથી ફૉગે બહાર આવીને એક ગાડી પકડી. પાસ પારટૂટ પણ ચડી ગયો. બન્ને સીધા સ્ટેશને પહોંચ્યા. ૨-૪૦ થયા હતા. ૩૫ મિનિટ પહેલાં જ ગાડી ઊપડી ગઈ હતી. ફૉગે 'સ્પેશિયલ' જોડવાની વરધી આપી. ઍન્જિન તો ઘણાં નવરાં હતાં. પણ તૈયાર થતાં-થતાં ૩ વાગી ગયા. ઍન્જિન ડ્રાઇવરને ફૉગ તરફથી કંઈક બક્ષિસની ઇશારત થઈ ગઈ હતી.

ઍન્જિન ફૉગ અને તેના નોકરના ડબ્બાને લઈને ઊડતું-ઊડતું લંડન તરફ ઊપડ્યું.

પા કલાકમાં ઍન્જિન લંડન પહોંચ્યું, પણ લંડનના સ્ટેશનમાં તેને માટેની જગ્યા થતાં બહુ વાર થઈ. જ્યારે સ્ટેશનમાં પ્લૅટફૉર્મ ઉપર ઍન્જિન આવ્યું, ત્યારે ઘડિયાળમાં ૯-૧૫ થયા હતા. અહીંથી ક્લબના મકાનનો રસ્તો વધારેમાં વધારે ઝડપથી જાય તોપણ ૧૦ મિનિટનો હતો.

ફૉગ નીચે ઊતરીને પાસ પારટૂટને સામાન ખરીદવાનો હુકમ આપીને ગાડી કરીને સીધો ઘેર ગયો.

ફૉગને માથે ખરેખર આભ જ તૂટી પડ્યું હતું. આવી ભયંકર સાહસોવાળી મુસાફરી બરાબર ૮૦ દિવસમાં જ ગમે તે રીતે પૂરી કરી. પૈસા તો પાણીની જેમ વાપરી નાખ્યા. ફક્ત એક ડિટેક્ટિવની થોડા કલાકની મૂર્ખાઈને પરિણામે તેની શરતમાં પણ તે હાર્યો. શરતની હારને પરિણામે જે ૨૦ હજાર પાઉન્ડની મૂડી તેના નામ પર બૅંકમાં જમા હતી; તે પણ હવે તો ક્લબના સભ્યોને આપી દેવાની હતી.

૮૦ દિવસને અંતે ફૉગ મુફલિસ થઈ પાછો ફર્યો. પાસ પારટૂટને તો બીક હતી કે તેના શેઠનું ચોક્કસ ફટકી જશે. તે ઉતાવળો-ઉતાવળો ઘેર આવી ગયો ને ઘરનું બારણું બંધ કરી દીધું. બારીઓ પણ મોટે ભાગે બંધ જ રાખી. (અલબત્ત, ઘરમાં દાખલ થઈને પહેલવહેલાં તેણે ગેસનો નળ બંધ કરી દીધો, એ કહેવાની જરૂર નથી.)

બીજો દિવસ થયો. ફૉગ પોતાના ઘરમાં બેઠો-બેઠો સિગાર જ સળગાવ્યા કરતો હતો અને ધુમાડાના ગોટા વચ્ચે ઢંકાઈ રહ્યો હતો. તેને ખાવાપીવાનું કંઈ સૂઝ્યું નહિ. પાસ પારટૂટ પણ તેના ઓરડા આગળ ચોકી કરતો ઊભો હતો.

દિવસ આખો પસાર થઈ ગયો. સાંજ થઈ. સાડા આઠ થયા ફૉગ એકદમ ખુરશીમાં બેઠો થયો. અને પાસ પારટૂટને કહ્યું : ‘‘મારે ક્લબનો વખત થયો છે. ક્લબમાં જવું છે.’’

પાસ પારટૂટને ધ્રાસકો પડ્યો. ‘‘આપની તબિયત તો સારી છે ને?’’

‘‘હા.’’

‘‘મારે લીધે જ આપને આ મહાન આપત્તિ –’’

‘‘કોઈને લીધે નથી થયું. ચાલ, મારી હેટ ને કોટ લાવ.’’ ફૉગ બહાર નીકળ્યો. પાસ પારટૂટ પણ તેની પાછળ જ નીકળ્યો.

*

અહીં લંડનમાં ફૉગ ચોર છે, એ વાત બધાં છાપાંઓમાં આવી ગયેલી. ઑક્ટોબરની ૨જી તારીખે બૅંકમાં ૫૫ હજાર પાઉન્ડની ચોરી થયેલી એ વાત કોઈ ભૂલ્યું નહિ હોય. તે ઠેઠ ચોરી ૧૭મી ડિસેમ્બરે પકડાઈ ત્યાં સુધી ફૉગ જ ચોર છે, એમ બધાને ખાતરી હતી. ખરો ચોર પકડાયા પછી ફૉગ સંબંધે બધાનું માન અતિશય વધી ગયું. અને બધા લોકો ફૉગની શરત પૂરી થવાના દિવસની રાહ જોવા લાગ્યા. લોકો એ દિવસ ભૂલે નહિ માટે છાપાંવાળાઓ ફૉગ અત્યારે ક્યાં હશે, તેની અટકળોવાળા ખબરો છાપતા.

આખરે ડિસેમ્બરની ૨૧મી તારીખ આવી. ક્લબના સભ્યો રિવાજ મુજબ રોજ ભેગા થતા જ હતા. પણ આજે તો તેઓ ઘણા વહેલા આવીને બેઠા હતા. ફૉગ પહોંચશે નહિ, તેમ ખાતરી હોવા છતાં લોકોના ઉશ્કેરાટની તેમના પર અસર એટલી બધી હતી કે તેઓ પણ આ સિવાય બીજી કંઈ વાતો નહોતા કરતા.

સાંજ પડી ગઈ. સાંજના નવરા પડેલા લોકો પણ લંડનમાં ઓછા નથી હોતા. એમાં આજે તો શનિવાર હતો, એટલે લોકોને આવતી કાલની નિરાંત હતી. લોકોનું ટોળું તે સુધારકસભાના મકાન આગળ એકઠું થવા લાગ્યું. નવ વાગે તો ત્યાં ઠઠ જામી ગઈ હતી. મિનિટે-મિનિટે બધા ફૉગ આવવાની રાહ જોતા હતા. વ્યક્તિગત બધા માનતા હતા કે ફૉગ નહિ આવે. પણ સમૂહ આખો શરત પૂરી થવાની છેલ્લી મિનિટ સુધી રાહ જોવા તૈયાર હતો.

ભીડ એટલી સખત હતી કે અંદર જવું ને બહાર નીકળવું, બન્ને મુશ્કેલ હતું. નવ વાગ્યા. જેની-જેની પાસે ઘડિયાળો હતાં, તે બધા બહાર કાઢીને ઊભા હતા. 'સુધારકસભા'ના સભ્યો પણ પોતપોતાનાં ઘડિયાળો ટેબલ ઉપર મૂકીને બેઠા હતા. સુધારક સભ્યોએ આજ ને ગઈ કાલે આવેલી બધી બાજુની સ્ટીમરો ને ગાડીઓમાં તપાસ તો કરાવી જ હતી. ફૉગ નથી આવ્યો, એમ તેમને ખાતરી હતી જ.

"હવે તો શું આવે?" એક સભ્ય નવ ને પાંચ મિનિટે કંટાળીને બોલ્યો.

"પણ આપણાથી ૯-૧૫ સુધી ઉઠાય નહિ," બીજાએ કહ્યું.

"ભલે, તો આપણે આખી રાત બેસી રહેવા તૈયાર છીએ. પણ હવે આમ ને આમ ઘડિયાળ સામું જોઈને શું બેસી રહેવું? ગંજીપો કાઢો, ગંજીપો."

૯-૧૦ મિનિટ થઈ.

"બિચારો ફૉગ! વાટમાં ખર્ચ તો કર્યો હશે, એ ઉપરાંત આ ૨૦૦૦૦ પાઉન્ડ પણ ગુમાવશે."

"અરે એ મિસ્ટર તો ક્યાંય લહેર કરતા હશે. આપણને બનાવી ગયો."

"ના, એમ તો ખરો મરદ લાગતો હતો હો! કાંઈ કહેવાય નહિ, અને એમ ૨૦૦૦૦નો ચેક આપીને ચાલ્યો જાય, એનામાં કંઈક તો પાણી હશે ને!"

મિનિટ ઉપર મિનિટ જવા લાગી. એક મિનિટ બાકી રહી. સેકંડ ઉપર સમયની ગણતરી થવા લાગી. એક સેકંડ, બે સેકંડ.... ૫૫મી સેકંડે સભાના મકાનની બહાર હોહા થઈ રહી. સભ્યો બધા ઊભા થઈ ગયા. ૫૭મી સેકંડે સભાનું બારણું ફટાક કરતું ઊઘડી ગયું. ફિલિયસ ફૉગ અને પાછળ લોકોનું ટોળું દેખાયું.

ફૉગે તેના તે જ શાંત અવાજમાં કહ્યું: "ગૃહસ્થો! હું વખતસર આવી પહોંચ્યો છું."

*

આમ કેમ થયું?

ફૉગ જ્યારે પોતાના ૮૦ દિવસ પહેલાંના નિત્યક્રમ પ્રમાણે પોતાની ક્લબમાં જવા નીકળ્યો ત્યારે તે ધીમી ગતિએ ચાલતો હતો. પાસ પારટૂટ તેની સાથે જ હતો. ક્લબના મકાનની નજીક તેઓ નવ વાગે પહોંચ્યા. પાસ પારટૂટે જોયું કે અહીં લોકોની ખૂબ ભીડ છે. તેણે ભીડમાંના એક માણસને પૂછ્યું: "કેમ ભાઈ, આજ આ ભીડ શેની છે?"

"કેમ, આજે પેલા ફૉગની શરતનો છેલ્લો દિવસ છે! છાપાં વાંચતા નથી લાગતા?"

"આજે કયો વાર છે?"

"કેલેન્ડર જોઈ લો."

"અરે ભાઈસાહેબ, કહો ને! આજ તો રવિવાર છે ને!"

"અરે આજ શનિવાર છે, એટલીય ખબર નથી? ગામડામાંથી આવતા લાગો છો?"

"આજે શનિવાર?" પાસ પારટૂટને ઘડીક ચક્કર આવી ગયાં. તે દોડ્યો. તેના શેઠને કોટથી પકડ્યો, ને જેમ ઢોરને ખેંચે તેમ જોરથી ખેંચવા લાગ્યો.

"ચાલો જલદી કરો, આજે શનિવાર છે. ચાલો પાંચ જ મિનિટ છે."

ફૉગ કંઈ સમજી ન શક્યો. પાસ પારટૂટ ભીડમાં શેઠને પકડીને રસ્તો કરવા લાગ્યો. પણ ભીડ એટલી હતી કે નીકળાય તેમ નહોતું. મિનિટ ઉપર મિનિટ લાખ-લાખ રૂપિયાની જતી હતી. પાસ પારટૂટને તરત જ રસ્તો સૂઝ્યો. તેણે બૂમ મારી :

"હટો હટો, ફૉગ આવી પહોંચ્યો છે."

લોકોએ તરત જ રસ્તો કરી આપ્યો ને બધા તેની પાછળ પડ્યા. હોહા ને કોલાહલ મચી ગયાં. ફૉગ બરાબર ૨૧મી ડિસેમ્બર, શનિવારના સાંજે ૯-૪૪-૫૭ સેકંડે સભાના બારણામાં આવીને ઊભો રહ્યો.

ફૉગને બધા લોકોએ વધાવી લીધો. સભાના સભ્યોએ પણ વધાવી લીધો. પણ તે તો વિચારમાં જ હતો. તેણે ત્યાં જ પોતાની ડાયરી કાઢી. તે આખી જોઈ ગયો. તેને આજે રવિવાર અને ૨૨મી તારીખને બદલે શનિવાર ને ૨૧મી તારીખ શાથી થઈ ગઈ તે સમજાયું નહિ.

પાસ પારટૂટને મન આનંદ સિવાય બીજું કાંઈ નહોતું. તેણે તો એમ જ માનેલું કે ૮૦ દિવસ દરમિયાન ઇંગ્લાંડના કેલેન્ડરમાં કંઈક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ.

ફૉગ ૪,૦૦૦ પાઉન્ડની રકમ જીતીને ઘેર આવ્યો. તેને અત્યાર સુધીનો ખર્ચ લગભગ ૧૦,૦૦૦ પાઉન્ડ થઈ ગયો હતો. જે ૧૦૦૦ પાઉન્ડ બચત વધતા હતા, તેમાંથી અડધા તેણે પાસ પારટૂટને બક્ષિસ આપ્યા. (અલબત્ત બક્ષિસ આપતી વખતે પેલા ગેસનો નળ ઉઘાડો રહેવાથી તેનો જે ચાર્જ આવેલો તે તો તેમાંથી વાળી જ લીધેલો.) અને અડધા ફિકસને ભેટ તરીકે મોકલી આપ્યા.

ફૉગને ઘણે વખતે તે એક દિવસ વહેલો કઈ રીતે આવ્યો તે સમજાયું. તેણે પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા પૂર્વ દિશામાં શરૂ કરેલી. જેમ-જેમ આપણે એ દિશામાં એક-એક અંશ આગળ વધતા જઈએ, તેમ-તેમ સૂર્યોદય ચાર મિનિટ વહેલો થતો જાય છે, એટલે કે દિવસ ચાર મિનિટ વહેલો થતો જાય છે. આખી પૃથ્વીના ૩૬૦ અંશો છે. એ ગણતરીએ ૩૬૦x૪ મિનિટ એટલે ૧૪૪૦ મિનિટ એટલે કે ૨૪ કલાક, ઇંગ્લાંડની ગણતરીએ વહેલો તે ઇંગ્લાંડમાં જઈ પહોંચે. ફિલિયસ ફૉગે તો સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત ૮૦ વાર જોયો. પણ લંડનવાળાઓએ ૭૯ વાર જ જોયો હોય ને! પાસ પારટૂટની ઘડિયાળનો સમય આ એંશીએ દિવસ દરમિયાન લંડનના સમય પ્રમાણે જ હતો, પણ તે ઘડિયાળ કલાક ને મિનિટની જેમ જો દિવસો પણ દેખાડતી હોત તો ફૉગને આ વાતની ખાતરી આગળથી થાત.

ફૉગ આ પ્રમાણે ૮૦ દિવસમાં દુનિયાની પ્રદક્ષિણા ફરી વળ્યો, ટ્રેન, હાથી, વહાણ, સ્ટીમર, ઘોડાગાડી, રિક્ષા, સ્લેજ વગેરે જેટલાં વાહનો દુનિયામાં મળતાં હતાં તેટલાંનો લાભ પણ લીધો, ને પોતાની શરત પૂરી કરી પોતાના એ જ નાનકડા ઘરના ખૂણામાં હોકલી પીતો પોતાના દિવસો ગાળવા લાગ્યો. તેનો નોકર તેનો મિત્ર બન્યો, સ્વજન બન્યો.

તમારે પણ જો દુનિયાની પ્રદક્ષિણા કરીને વહેલા આવવું હોય તો પૂર્વ દિશામાં શરૂઆત કરજો.

✲ ✲ ✲